

ประวัติ การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย
และ
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป

มหามกุฏราชวิทยาลัย
จัดพิมพ์เผยแพร่
ในโอกาสชิตกาลฉลอง ครบ ๘๔ ปี
มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
๑-๕ ตุลาคม ๒๕๒๓

วัดบวรนิเวศวิหาร

กุฎีหลวงกัมปนาทแสนยากร

3111102001061

คำปรารภ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ตั้งมาครบ ๗ รอบ หรือ ๘๔ ปีในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ นี้ กรรมการบริหารมหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยสถาบันที่เกี่ยวข้อง จึงได้ดำริจัดงานฉลองขึ้น กำหนดระหว่าง วันที่ ๑ ถึง ๕ ตุลาคม ศกนี้ มหามกุฏราชวิทยาลัย ฯ นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริจัดตั้งขึ้นโดยพระบรมราชานุญาตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พร้อมทั้งพระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระราชทานนามว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" เพื่อเป็นการเฉลิมพระบรมนามาภิไธยใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ พระบรมชนกนาถผู้ทรงเป็นปฐมบูรพาจารย์แห่งพระสงฆ์ธรรมยุต เมื่อ ณ วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น โดยทรงวางวัตถุประสงค์อย่างกว้าง ๆ ไว้ ๓ ประการ คือ เพื่อเป็นสถานศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณร เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาของชาติและต่าง-ชาติสำหรับกุลบุตร และเพื่อเป็นสถานจัดการสั่งสอนพระพุทธศาสนา พระเถรานุเถระในคณะธรรมยุต ซึ่งได้รับพระราชทานอาราธนาบัตรแต่งตั้งเป็นกรรมการ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้น ทรงเป็นนายก ได้ช่วยกันบริหารดำเนินกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัย ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว สมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติอย่างไพศาล ดังรายละเอียดปรากฏในประวัติความเป็นมาของมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้นแล้ว ซึ่งทั้งนี้ก็ด้วยพระดำริริเริ่มของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นมูล ประกอบกับอุตสาหวิริยภาพของพระเถรานุเถระผู้รับภาระบริหารดำเนินกิจการสืบต่อกันมาเป็นลำดับ ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเป็นลำดับกาลมาแต่ครั้งนั้นจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ประมวลกันเป็นความสำเร็จสมด้วยพระราชเกียรติยศ และกัลยาณคุณใน พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นประดุจจุดกำเนิดของ "มหามกุฏ-

ราชวิทยาลัย" อันเป็นสถาบันที่ได้นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าแบบใหม่สู่วงการการศึกษาของคณะสงฆ์และชาติบ้านเมือง ซึ่งก็ฉายาณเกียรติในสถานนี้ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระองค์นั้น ทรงอยู่ในฐานะเป็น ผู้ควรแก่การสดุดีว่าเป็น "พระองค์แรก" หรือ "ผู้ริเริ่มขึ้นก่อนกว่าใคร ๆ" ในประเทศนี้

ด้วยมารำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระคุณของพระเถรานุเถระและผู้มีอุปการะทั้งหลายที่ได้พระราชทานและประทานแก่มหามกุฏราชวิทยาลัยให้สามารถดำเนินกิจการสร้างประโยชน์แก่พระศาสนา และประเทศชาติดังกล่าวมาแล้ว เป็นสำคัญ กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้ปรารภภาวะครบ ๘๔ ปีแห่งการจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ บำเพ็ญกุศลเป็นการพิเศษ ขึ้นในศกนี้พร้อมทั้งจัดนิทรรศการแสดงความเป็นมาและกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อถวายราชกุศลแด่ปวงบูรพการี และเพื่อแสดงผลงานและความสำเร็จของมหามกุฏราชวิทยาลัย อันเนื่องมาแต่ท่านเหล่านั้น เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านทั้งหลายเหล่านั้นให้เป็นที่ปรากฏยั่งยืนสืบไป

และเพื่อให้งานนี้สำเร็จเป็นहितานุहितประโยชน์แก่การศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันจะอำนวยสุขประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป กรรมการผู้จัดงานฉลองครั้งนี้ จึงได้วางโครงการอันจะพึงดำเนินต่อไปเนื่องในการนี้ คือ จัดพิมพ์พระคัมภีร์ไตรปิฎก เล่มที่ขาดไปขึ้นใหม่ให้ครบสำหรับ จัดพิมพ์อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ที่ยังไม่เคยพิมพ์ออกเผยแผร์ ออกเผยแผร์เท่าที่จะสามารถทำได้ ซึ่งงานนี้อาจจะเป็นงานที่จะต้องดำเนินต่อเนื่องไป แม้วางงานฉลองนี้จะเสร็จสิ้นไปแล้ว นับเป็นอนุสรณียวัตถุแห่งอภิสิทธิ์สมัยอย่างหนึ่ง

เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้มาร่วมอนุโมทนาหรือชมนิทรรศการในงานนี้ได้มีปูชนียวัตถุเป็นเครื่องอนุสรณ์รำลึกกรรมนิยะและคุณูปการที่บูรพาจารย์ทั้งหลายผู้ได้บริหารดำเนินการมหามกุฏราชวิทยาลัย ให้เป็นประโยชน์อย่างไพศาลแก่พระศาสนาและประชาชนตลอดไปชั่วกาลนาน คณะกรรมการดำเนินการจึงได้จัดสร้างเหรียญที่ระลึกขึ้น ๒ แบบ คือ เหรียญพระบรมรูปเสี้ยวในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยนี้ขึ้น และ

เหรียญพระรูปเสี้ยวของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงพระดำริและจัดการให้มหาวิทยาลัยเจริญก้าวหน้ามีผลสืบต่อมา-
จนถึงปัจจุบันนี้ นับเป็นอนุสรณียวัตถุแห่งอภิสิทธิ์สมัยนี้อย่างหนึ่ง

อนึ่งในโอกาสที่ได้จัดงานฉลองครบ วาระรอบที่มหาวิทยาลัย ฯ
ได้ตั้งและเจริญก้าวหน้ามาได้ ๘๔ ปี ในปีนั้น สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร
เสด็จพระราชดำเนินมาในการบำเพ็ญกุศล และทรงเปิด "ตึกอรไทยเทพกัญญา" สำนัก
งานใหม่ของมหาวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ณ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๑
เริ่มแต่เวลา ๑๖.๐๐ น. ด้วย ซึ่งนับเป็นอนุสรณียวัตถุแห่งอภิสิทธิ์กาลนี้อีกอย่างหนึ่ง

การทั้งปวงที่จัดขึ้นในงานฉลองครบ ๘๔ ปี แห่งมหาวิทยาลัยใน
ครั้งนี้ ได้รับความอนุเคราะห์ร่วมมือจากบุคคล สมาคม องค์กร พร้อมทั้งหน่วยราชการ
ที่เกี่ยวข้องด้วยดี ทำให้งานดำเนินไปโดยสะดวก เรียบร้อยและอำนวยความสะดวก แก่-
ประชาชนผู้สนใจทั่วไปสมตามความมุ่งหมาย

มหาวิทยาลัย ฯ ขอถวายพระราชกุศล ถวายพระกุศล ขออนุ-
โมทนาทุกพระองค์ ทุกท่านที่ได้ทรงพระมหากรุณา ทรงพระเมตตาอนุเคราะห์ และอนุ-
เคราะห์ร่วมมือ ยังอภิสิทธิ์กาลฉลองครบ ๘๔ ปี แห่งมหาวิทยาลัย ฯ ที่ได้จัด
ขึ้นครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปโดยสะดวกด้วยดีทุกประการ.

มหาวิทยาลัย ฯ

กันยายน ๒๕๒๑

(๔)

ประวัติย่อ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๒๔๓๖ - ๒๕๒๑

การก่อตั้ง

- ตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒)
- เป็นพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า **กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**
- โดยพระบรมราชานุญาตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
- ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีละ ๖๐ ชั่ง (๔,๘๐๐.- บาท) จนทุกวันนี้
- เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงมีนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ .-

- เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์สามเณร
- เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิชาซึ่งเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศแห่งกุลบุตร
- เพื่อเป็นสถานที่จัดการสั่งสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

กิจกรรมตามวัตถุประสงค์

- จัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ตามหลักสูตรและวิธีการเรียน การสอน และการสอนแบบใหม่ (คือใช้หนังสือไทยและสอบด้วยวิธีเขียนเป็นครั้งแรก) พร้อมทั้งเปิดสนามสอบไล่พระปริยัติธรรมเองต่างหากจากสนามหลวง เรียกว่าสนามมหามกุฏราชวิทยาลัย พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นเปรียญหลวงเช่นกับผู้สอบไล่สนามหลวง
- จัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยเด็กวัดและเด็กบ้านทั่วไป ตามหลักสูตร

และวิธีการเรียนการสอนแบบมหาวิทยาลัย พร้อมทั้งจัดการสอบไล่ให้นักเรียนเอง นักเรียนที่สอบไล่ได้ก็ได้รับประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยไว้เป็นสำคัญ

- จัดการสั่งสอนพระพุทธศาสนา โดยจัดให้มีเทศนาตามวัดต่าง ๆ ในวันพระ พร้อมทั้งอบรมสั่งสอนประชาชนและศิษย์วัดในทางศีลธรรม กระทั่งเป็นกิจที่นิยมปฏิบัติกันทั่วไปมาจนบัดนี้, จัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นพระคัมภีร์บาลี อรรถกถา ฎีกา และบทเทศนา หนังสือธรรมต่าง ๆ เผยแผ่ไปยังพระอาราม วัดต่าง ๆ และพุทธศาสนิกชนทั่วไป เป็นครั้งแรก เป็นเหตุให้การเผยแผ่และสั่งสอนพระพุทธศาสนาสะดวก และกว้างขวางยิ่งขึ้น และเพื่อให้วัตถุประสงค์ข้อนี้ดำเนินไปโดยสะดวก จึงได้จัดตั้ง "โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย" ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) พร้อมทั้งออกนิตยสารรายเดือน "ธรรมจักร" เผยแพร่คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งยังคงดำเนินการอยู่สืบมาจนบัดนี้

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย จึงเป็นโรงพิมพ์สำหรับกิจการพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก และหนังสือ "ธรรมจักร" ก็เป็นนิตยสารพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย

ผลดีของการตั้งมหาวิทยาลัย

- เกี่ยวกับการศึกษาของพระภิกษุสามเณร

- ก. ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่ (ซึ่งมหาวิทยาลัยริเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก)
- ในกาลต่อมากล่าวคือ เลิกใช้คัมภีร์โบลานมาใช้คัมภีร์ไทย และสอบไล่ทุกปีแทนการสอบ ๓ ปีหนหนึ่ง
- ข. เลิกการสอบไล่ด้วยวิธีแปลปาก มาเป็นสอบไล่ด้วยวิธีเขียน (ซึ่งมหาวิทยาลัย ริเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก)

- ค. การปรับปรุงการศึกษาที่มหามกุฏราชวิทยาลัยเริ่มขึ้นนั้น ได้เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรทั่วไป ตั้งแต่บัดนั้นและสืบต่อมาจนกระทั่งบัดนี้
- ข. พระคัมภีร์สำคัญ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และตำราเรียนอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร ได้แพร่หลายและหาง่ายขึ้น เพราะมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นพิมพ์ออกเผยแพร่และแจกจ่ายไปตามพระอารามและสำนักเรียนที่สำคัญ ๆ ทำให้การเล่าเรียนสะดวกขึ้น
- ง. ให้การศึกษาเล่าเรียนวิชาสมัยใหม่อันเหมาะสมแก่กาลสมัยทั้งแก่พระภิกษุสามเณรและกุลบุตรทั่วไป
- เกี่ยวกับการศึกษาของชาติ
- ก. มีบทบาทสำคัญในการขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ในการจัดการศึกษาหัวเมือง พ.ศ. ๒๔๔๑ (ร.ศ. ๑๑๗) โดยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สภานายก และพระเถระกรรมการ ของมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ทรงอำนวยการ และเป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ หลายท่าน
- ข. การจัดการศึกษาในหัวเมืองต่าง ๆ ครั้งนั้น สอนตามหลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย และรับประกาศนียบัตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลนั้น ๆ เป็นผู้ออกให้
- ค. มหามกุฏราชวิทยาลัยเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับส่งออกไปช่วยสอนในโรงเรียนต่าง ๆ ในหัวเมืองนั้น ๆ
- ข. การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในครั้งนั้น ผู้อำนวยการศึกษากับประชาชนช่วยกันจัดตั้งและทำนุบำรุงกันเองด้วยศรัทธาโดยมิได้รับงบประมาณช่วยเหลือจากรัฐบาล รัฐบาลจะให้งบช่วยเหลือบ้างก็เฉพาะโรงเรียนใหญ่ ๆ หรือที่สำคัญ ๆ เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ง. มหามกุฏราชวิทยาลัย นอกจากจะช่วยในด้านกำลังบุคคล หลักสูตร และตำรับตำรา บางครั้งก็ยังช่วยอุดหนุนในด้านการเงินตามสามารถ อีกด้วย

ขยายกิจการมหามกุฏราชวิทยาลัยในระยะต่อมา

- พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้จดทะเบียนทรัพย์สินของมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็น "มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย" โดยมีวัตถุประสงค์ "เก็บดอกผลจากทรัพย์สินของมูลนิธิมาใช้จ่ายในการจัดบำรุงและอุดหนุนการศึกษาพระปริยัติและส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองเจริญขึ้น"
- พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ฟื้นกิจการ "โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย" ซึ่งหยุดพักไปคราวหนึ่งนั้นขึ้นใหม่ เพื่อจัดพิมพ์ตำรับตำราทางพระพุทธศาสนาทุกชนิด ออกเผยแพร่ ด้วยการจัดมอบให้แก่สำนักเรียนทั้งหลายที่แสดงความจำนงขอความช่วยเหลือ และจัดจำหน่ายในราคาถูกลง ซึ่งกิจการนี้ได้ดำเนินมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้
- พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้จัดตั้ง "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา" ขึ้น ณ ภายในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงระดับปริญญาสำหรับพระภิกษุสามเณร นับเป็น "มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรก" ในประเทศไทยซึ่งการจัดตั้งสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นนี้ ก็เป็นการสืบต่อวัตถุประสงค์ประการแรกของ มหามกุฏราชวิทยาลัยนั่นเอง ปัจจุบัน มีพระภิกษุสามเณรทั้งไทยและต่างประเทศศึกษาประมาณ ๔๐๐ รูป
- พ.ศ. ๒๕๑๓ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ขยายสาขาออกไปอีก ๑ สาขา คือ ได้ตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วชิรมกุฏขึ้นที่วัดมกุฏกษัตริยารามเปิดสอนตั้งแต่ชั้น ป.๕ ถึง ม.ศ.๕ มีพระภิกษุสามเณรศึกษาอยู่ประมาณ ๓๐๐ รูป
- พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้ขยายสาขาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยออกไปอีก ๑ สาขาซึ่งได้รับพระราชทานชื่อว่า "มหาวิชราลงกรณราชวิทยาลัย" ।"

ตั้งอยู่ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันเปิดสอนถึงชั้น
ม.ศ.๓ มีสามเณรจากส่วนต่าง ๆ ของประเทศมาศึกษาและอยู่ประจำ-
กว่า ๓๐๐ รูป (เพิ่มขึ้นปีละ ๕๐ รูป)

มหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน

- ช่วยจัดประโยชน์ให้แก่วัดต่าง ๆ ทั่วไป ที่นำทุนมาฝากไว้ที่ มูลนิธิมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย
- ผลิตตำรับตำราทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นคัมภีร์บาลีและหนังสือภาษา-
ไทย ออกเผยแพร่ โดยโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ด้วยจัดจำหน่ายใน
ราคาถูก
- บำรุงการศึกษาของพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ด้วยการช่วยจัดหาตำรับ
ตำราให้แก่สำนักเรียนที่ขาดแคลน และอุดหนุนด้วยทุนทรัพย์ตามสามารถ
- ส่งเสริมสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ คือ สภาการศึกษามหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย และวิทยาลัยสาขา ด้วยทุนทรัพย์ปีละเป็นจำนวนมาก
- ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างประเทศ ด้วยการจัดสร้างวัดไทย
ขึ้นในต่างประเทศ จัดส่งพระธรรมทูตไปอยู่ประจำ และอุปถัมภ์พระภิกษุ
สามเณรชาวต่างประเทศ ให้เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
แล้วกลับออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศของตน ๆ
- ช่วยเหลือพระภิกษุสามเณรผู้สำเร็จการศึกษาจากสองมหาวิทยาลัยให้ไป
ศึกษาต่อวิชาการชั้นสูง ในสถาบันการศึกษาต่างประเทศ ตามความ เหมาะ
สม
- จัดแปลและพิมพ์ตำราที่จำเป็นแก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ
เพื่อเป็นคู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาของชาวต่างประเทศ

โดยสรุป

ผลของการจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน .-

- ช่วยกระตุ้นพระภิกษุสามเณรให้ตื่นตัวนิยมในการศึกษา มีความรู้เหมาะสม
กับกาลสมัย
- ก่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้า

มาโดยลำดับ จนถึงก่อให้เกิดการศึกษาระดับ "มหาวิทยาลัยสงฆ์" ขึ้น-
เป็นครั้งแรก ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

- ได้ทำประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างมหาศาล ในด้านช่วยพัฒนาการศึกษา
ของชาติ แบ่งเบาภาระของรัฐบาล ขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองทั่ว
พระราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยรัฐบาลใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดิน
เพียงเล็กน้อยเท่านั้น
- ได้ทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง
ด้วยการวางแบบการเทศนาสั่งสอนและจัดพิมพ์ตำรับตำราทางพระพุทธ-
ศาสนาออกเผยแพร่ ทั้งโดยการให้ฟรี และจัดจำหน่ายในราคาถูก อันเป็น
การช่วยอบรมและส่งเสริมศีลธรรมของประชาชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม
- ขวนขวายให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังต่างประเทศ พร้อมทั้งสั่ง-
เสริมให้ชาวต่างประเทศได้รับการศึกษาพระพุทธศาสนามากขึ้น

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งขึ้นเมื่อ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชานุญาตให้ตั้งขึ้น ตามพระดำริของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงพระราชทานนามว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์สามเณร เพื่อจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดตั้งโรงเรียนหนังสือไทย สอนศิษย์วัดและกุลบุตรทั่วไป พร้อมทั้งอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน เป็นต้น

มหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์นี้ตลอดมา การงานได้ขยายเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ ได้จัดตั้งโรงพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นพระคัมภีร์บาลี อรรถกถาฎีกา หนังสือเทศนา หนังสือธรรมต่าง ๆ ออกเผยแผ่แก่สาธุชนทั่วไป เป็นมูลเหตุให้การเผยแผ่ศาสนธรรม คำสั่งสอนของพระบรมศาสดา มีความสะดวกและกว้างขวางยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้ออกนิตยสารรายเดือนชื่อ "ธรรมจักร" บรรจุคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าถึงประชาชนทั่วไป เป็นที่นิยมอ่านของพระสงฆ์สามเณรและประชาชน ยิ่งยืนยันมั่นคงมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้มหามกุฏราชวิทยาลัยยังได้บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ด้วยการถวายทุนแก่สำนักเรียน ซึ่งมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรมและบาลี ได้ถวายหนังสือหลักสูตรนักธรรมและบาลี แก่สำนักเรียนต่างๆ ตามที่ขอมา จนถึงสำนักเรียนในต่างประเทศ ซึ่งมีการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้ให้หนังสือพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาและหนังสือธรรมต่าง ๆ แก่ห้องสมุดในต่างประเทศเป็นครั้งคราว ได้จัดพิมพ์หนังสือหลักสูตรนักธรรมบางเล่ม เช่น หนังสือนวโกวาท พุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมต่าง ๆ ที่เห็นว่าจะประโยชน์ ประชาชนทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย เป็นภาษาอังกฤษออกเผยแผ่ จนเป็นที่นิยมอ่านของชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ได้อุปการะสำนักเรียนต่าง ๆ ด้วยอุปกรณ์การศึกษา เช่น โต๊ะเก้าอี้ครูและนักเรียน ตามที่สำนักเรียนนั้น ๆ ขอความอุปถัมภ์มา ได้รับเก็บรักษาทุนของ

วัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก และจัดการให้เกิดผลประโยชน์บำรุงวัด เป็นหลักประกัน-
ความปลอดภัย ให้วัดทั้งหลายที่ฝากทุนไว้ได้รับความอุ่นใจสะดวกสบาย มหามกุฏราช-
วิทยาลัย ได้มีความสำคัญในการขยายการศึกษาของชาติออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทั้ง
ราชอาณาจักร โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงเป็น-
สภานายก และพระกรรมการของมหามกุฏราชวิทยาลัยรับสนองนโยบาย ได้เป็นผู้อำนวยการ
ศึกษาในมณฑลต่าง ๆ เป็นเริ่มแรก การศึกษาของชาติที่ได้เจริญกว้างขวางมั่นคง
ดังที่ปรากฏอยู่ในบัดนี้ หากจะกล่าวว่ามีมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เริ่มต้นไว้ ก็คงไม่
ไกลจากความจริง

บัดนี้ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เจริญมาครบ ๘๔ ปี
อย่างขึ้นปีที่ ๘๔ ในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ นี้ ถ้าพิจารณาถึงประโยชน์ที่ได้มีแก่
ชาติและพระพุทธศาสนา ซึ่งมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ดำเนินการมา ถ้าสมมติว่ามหามกุฏ
ราชวิทยาลัยเป็นบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งมีอายุครบ ๘๔ ปี ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติ
และพระพุทธศาสนาเห็นปานนี้ ย่อมเป็นบุคคลที่น่าบูชาเชิดชูเกียรติเป็นอย่างยิ่ง คณะ
กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีสมเด็จพระอริยวงศา-
คตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (वासन) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม องค์สภานายกทรง
เป็นประธาน และวัดบวรนิเวศวิหาร กับทั้งท่านผู้เกี่ยวข้องกับมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้
ปรึกษาเห็นร่วมกันว่าควรจัดให้มีพิธีเฉลิมฉลองขึ้นในวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๑ โดยมีการ
บำเพ็ญกุศล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารในเวลา
๑๖.๐๐ น. ต่อจากนั้นมีพิธีเปิดตึกอรรถย เทพกัญญา อันเป็นสำนักงานของมหามกุฏราช
วิทยาลัย ที่ได้สร้างขึ้นใหม่ โดยได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาประทับเป็นประ
ธานในกุศลสมาคม และทรงเปิดตึกอรรถย เทพกัญญา เนื่องจากกำหนดวันดังกล่าว ยัง
ไม่เสด็จพระราชดำเนินกลับจากแปรพระราชฐานที่จังหวัดนครราชสีมา จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฏราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนิน
แทนพระองค์ ในส่วนอนุสรณียวัตถุถาวร ให้พิมพ์ซ่อมพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่ง
บางเล่มยังไม่ครบบริบูรณ์ ให้ครบบริบูรณ์ ให้จัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ที่ยังไม่เคย

พิมพ์ หรือที่พิมพ์แล้วแต่ขาดคราว จัดพิมพ์รวบรวมไว้เป็นที่ระลึกสำหรับงานด้วย

ในพิธีเฉลิมฉลองนี้ ได้จัดนิทรรศการแสดงประวัติความเป็นมา และกิจการของมหาวิทยาลัย พร้อมทั้งเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการพระศาสนา การศึกษาคณะสงฆ์และอื่นๆ ขึ้นที่ตำหนักเพชร ที่ตึก ภ.ป.ร. พิพิธภัณฑ์วัดบวรนิเวศวิหาร ที่อุโบสถคณะรังษีสฤทธาวาส และที่ห้องประชุมและห้องสมุดสภาการศึกษามหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ ๑-๕ ตุลาคม ๒๕๒๑ รวม ๕ วัน ในการจัดนิทรรศการที่ตำหนักเพชร แสดงเรื่องการคณะสงฆ์นั้น ได้พิจารณาเห็นว่าควรมีหนังสือแสดงวิธีการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยปัจจุบันพิมพ์แจก เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรและพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ทราบถึงความเป็นมาแห่งการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันว่าประเทศไทยได้มีการปกครองคณะสงฆ์มาอย่างไร เพื่อจะได้บรรเทาความสงสัยซึ่งอาจจะมีความ "พระมหาเถรานุเถระในคณะสงฆ์ อยู่หนึ่งเฉยเสวยสุขไม่ได้ทำอะไรให้เกิดความเจริญแก่คณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา"

เมื่อเจ้าคุณพระวิสุทธาธิบดี เจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม กรรมการมหาเถรสมาคม ได้ทราบความประสงค์นี้ ท่านมีความกรุณารับรวบรวมและเรียบเรียงเรื่องนี้ให้ เพื่อได้พิมพ์ออกเผยแพร่ตามเจตจำนง แต่ท่านได้ทราบในเวลากระชั้นชิด มีเวลารวบรวมและเรียบเรียงเพียง ๑๐ กว่าวัน เท่านั้นอาจจะมีส่วนที่ขาดตกบกพร่องบ้าง แต่ถึงดังนั้น ข้อความที่ท่านเรียบเรียงให้ ได้รายละเอียด หลักฐาน แห่งความเป็นมาของการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย ตั้งแต่ยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบันครบถ้วนตามที่ต้องการมหาวิทยาลัย จึงขอขอบพระคุณและถวายอนุโมทนาในการกุศลเจตนา ของเจ้าคุณพระวิสุทธาธิบดี ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อนึ่ง ได้พิมพ์ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์โดยสังเขป ซึ่งกรรมการมูลนิธิมหาวิทยาลัยท่านหนึ่งได้รวบรวมขึ้นต่อท้ายไว้ด้วย

คณะสงฆ์ คณะกรรมการมหาวิทยาลัย ขอประมวลสรรพกุศลธรรมสุจริต อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เพื่อได้ทรงเสวยพระทิพย์สุขในสัมปรายภพสุคติทิพย์สถาน ตามฐานะนิยมทุกประการ และขอถวายพระกุศลสมเด็จพระ

มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขอถวายพระกุศล ถวายกุศล อุทิศกุศล พระ
เถรานุเถระ เจ้านาย และทุกท่านผู้ดำเนินกิจการและอุปถัมภ์บำรุงมหามกุฏราชวิทยาลัย
มาทุกกาลสมัย

และขอพระราชทานพระราชมโหรี ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ กับทั้งสมเด็จพระบรมราชโอรส
ธิดา ให้ทรงพระเกษมสำราญพระราชวรกายและพระราชหฤทัย ทรงเป็นมิ่งขวัญเป็นธง
ชัยของประเทศชาติและประชาชน ยิ่งยืนนาน.

คณะกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๒ กันยายน ๒๕๒๑

สารบัญ

คำปรารภ	(๑)
ประวัติย่อมหามกุฏราชวิทยาลัย	(๔)
คำนำ	(๑๑)
ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย	
บทนำ	๑
การปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย	๒
การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา	๔
การปกครองคณะสงฆ์สมัยธนบุรี	๗
การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๒	๘
การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ - ๔	๙
การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕	๑๑
พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑	๑๔
การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๖ - ๗ - ๘	๑๖
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔	๑๘
การปกครองคณะสงฆ์ในเวลาของการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔	๒๐
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕	๒๖
การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน	๒๘
การปฏิบัติงานของมหาเถรสมาคม	๓๒
บทสรุป	๓๕
บัญชี กฎ ระเบียบ คำสั่งมหาเถรสมาคมที่ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๑ และบัญชีผลการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๑	๓๘
เอกสารอ้างอิง	๔๓

ลักษณะปกครองคณะสงฆ์โดยสังเขป

สมัยพุทธกาล	๔๗
สมัยหลังพุทธปรินิพพาน ในชมพูทวีป (อินเดีย)	๔๙
การปกครองคณะสงฆ์ในลังกาทวีป	๕๐
การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยสมัยสุโขทัย	๕๑
สมัยกรุงศรีอยุธยา	๕๒
สมัยกรุงธนบุรี	๕๔
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ ฯ)	๕๕
สมัยรัชกาลที่ ๑	๕๕
สมัยรัชกาลที่ ๒	๕๕
สมัยรัชกาลที่ ๓	๕๖
สมัยรัชกาลที่ ๔	๕๖
สมัยรัชกาลที่ ๕	๕๗
สมัยรัชกาลที่ ๖	๖๑
สมัยรัชกาลที่ ๗	๖๒
สมัยรัชกาลที่ ๘	๖๒
สมัยรัชกาลปัจจุบัน	๖๖
สังฆนายกตามพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) คณะสงฆ์ ๒๔๘๔	๖๘

ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย

ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย

๑. บทนำ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในตำนาน คณะสงฆ์ ว่า

การปกครองคณะสงฆ์เป็นการมีมาแล้วแต่ครั้งพระพุทธกาล เพราะเมื่อมีผู้ ศรัทธาอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็จำเป็นต้องมีการปกครอง สงฆ์บริษัท อย่างต่ำ ก็อย่างศิษย์อยู่ในสำนักอาจารย์ พระอริยสาวกซึ่งเป็นอาจารย์ของพระภิกษุสงฆ์พวกใด ก็ได้ว่ากล่าวสงฆ์พวกนั้นเป็นท่านองคณะสงฆ์ หลักที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ คือ พระธรรมวินัย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ความแตกต่างกันในการ ปฏิบัติของพระสงฆ์แต่ละพวกแต่ละหมู่ ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยขึ้น จึงได้มีการทำ ปลงสังคายนาขึ้น ณ เมืองราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปสังฆาจารย์เป็นประธาน เท่ากับว่าพระมหากัสสปได้รับการสมมติเป็นสังฆปริณายกองค์แรก นับแต่พระพุทธองค์ เสด็จดับขันธปรินิพพานมา การปกครองคณะสงฆ์เรียบร้อยมาระยะหนึ่ง ๆ ก็เกิดถือ ลัทธิต่างกันมีความไม่เรียบร้อย ไม่เป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชน ก็มีการประชุม ทำสังคายนาพระธรรมวินัยกันครั้งหนึ่ง

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนายุกาลล่วงได้ประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ พระเจ้าอโศก มหาราชได้ครอบครองอาณาจักรอันกว้างขวางในประเทศอินเดีย ทรงเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา ปฏิญาณพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ยกพระพุทธศาสนาเป็นประธาน สำหรับประเทศครั้งแรก พวกเดียรถีย์เห็นพระภิกษุสงฆ์ได้รับพระราชทานพระราช- ูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกเป็นสุขสำราญ ก็ปลอมตนเข้าบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธ- ศาสนาเพื่อแสวงหาลาภสักการ จึงเกิดรังเกียจแตกร้างกันขึ้นในสังฆมณฑล พระเจ้า อโศกจึงทรงอาราธนาพระโมคคัลลสิบุตรตีสเถระให้เป็นประธาน พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์

ทำสังคายนาที่เมืองปาตลีบุตร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ วางระเบียบพระธรรมวินัยให้รวมลง
เป็นลัทธิอย่างเดียวสงฆ์มณฑลจึงได้ประดิษฐาน เรียบร้อยสืบมา

เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายมีพระภิกษุสงฆ์บริษัทออกมาประดิษฐานใน
ประเทศต่าง ๆ ก็จำเป็นต้องขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดินประเทศนั้น ๆ ช่วย
เกื้อกูลแก่การปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้สงฆ์มณฑลในประเทศนั้น เป็นไปโดยเรียบร้อย
ราบรื่นและมีความเจริญก้าวหน้าเผยแผ่พระพุทธศาสนากว้างขวางออกไป แบบแผน
ประเพณีซึ่งนิยมและเป็นอยู่ในประเทศนั้น ๆ เป็นอย่างไร การปกครองสงฆ์มณฑลที่มา
ประดิษฐานในประเทศนั้น ก็จำเป็นต้องอนุโลมตามไป การปกครองคณะสงฆ์จึงต้องเนื่อง
ด้วยราชการแผ่นดินตั้งแต่การวางแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนการตั้ง
สังฆนายกให้มีสมณศักดิ์ให้การฝ่ายพระพุทธจักรและพระราชอาณาจักร เป็นไปโดย
สะดวกด้วยกัน พระพุทธศาสนาจึงประดิษฐานมั่นคงสืบมาในประเทศนั้น ๆ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบันทึกไว้ในเรื่อง
การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ในแถลง
การณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๕๗ ตอนหนึ่งว่า

ภิกษุสงฆ์ แม้มีพระวินัยเป็นกฎหมายสำหรับตัวอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ก็ยังจะต้องอยู่
ในใต้อำนาจแห่งกฎหมายฝ่ายอาณาจักรอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งตราไว้เฉพาะหรือเพื่อคนทั่วไป
และยังควรอนุวัติจารีตของบ้านเมืองอันไม่ขัดต่อกฎหมายสองประเภทนั้นอีก

สรุปความ ภิกษุสงฆ์มีกฎหมายอันพึงฟังอยู่สามประเภทคือ กฎหมายแผ่นดิน ๑
พระวินัย ๑ จารีต ๑

๒. การปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย

พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในดินแดนแหลมทอง และประเทศใกล้เคียง
มาตั้งแต่ก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ใน พ.ศ. ๑๘๐๐
ประชาชนในดินแดนนี้ได้รับนับถือพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทเดิมสมัยพระเจ้าอโศก
แบบมหายานแบบเถรวาทอย่างพุกาม และแบบเถรวาทอย่างลังกา สืบกันมาตามลำดับ

แต่ละ เมืองมีพระภิกษุสงฆ์และวัดวาอารามตามความนิยมนับถือของผู้ปกครองบ้าน เมือง และประชาชนในเมืองนั้น ๆ การปกครองคณะสงฆ์แต่ละ เมืองคงเป็นไป ตามพระธรรมวินัย และความรักความเมตตาตลอดจนความเคารพนับถือแบบอาจารย์ปกครองลูกศิษย์โดยทั่วไป

จากหลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์องค์ที่สาม แห่งกรุงสุโขทัย ว่า ที่พระนครสุโขทัยนั้นมีสังฆราช ปุครุ มหาเถระและเถระ สมเด็จพระยาตำ-รงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า สังฆราชเห็นจะเป็นตำแหน่งสังฆนายก ชั้นสูงสุด ตำแหน่งปุครุตรงกับที่เราเรียกว่าพระครูทุกวันนี้เป็นตำแหน่งสังฆนายก รองลงมา แต่ มหาเถระและเถระเห็นจะเป็นพระภิกษุซึ่งมีพรรษาอายุและทรงคุณธรรม ในทางพระ-ศาสนาเป็นมหาเถระและเถระตามพระวินัยบัญญัติมิใช่เป็นสมณศักดิ์ ที่พระเจ้าแผ่นดิน ทรงตั้ง

ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี คงมีพระสังฆราชกว่าองค์เดียว เพราะวิธีปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลก็เป็น เมืองประเทศราช มีเจ้าปกครอง แม้เมืองใกล้ราชธานีเช่นศรีสัชชนาลัยก็ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ ไปปกครองทำนองเจ้าประเทศราช เมืองหนึ่งน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่ง บางเมืองก็มี พระสังฆราชและพระภิกษุสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยสืบเชื้อสายมาจากคณะสงฆ์-ลังกาเช่นที่เมืองนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๑๘๒๐ พ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงสถาปนาภคินิวัติของ พระสงฆ์ลังกาวงศ์แล้วอาราธนาพระมหาเถระสังฆราชจากนครศรีธรรมราชเข้ามาสำ-นัก ณ วัดอรัญญิกในกรุงสุโขทัย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ก็รุ่งเรืองตั้งแต่นั้น คณะสงฆ์สมัยสุโขทัยจึงแบ่งเป็น ๒ คณะ คือ คามวาสีคงจะได้แก่คณะสงฆ์ในสุโขทัยที่มี มาเดิมและอรัญวาสีคงจะเป็นคณะสงฆ์ใหม่ที่พระมหาเถระสังฆราช ได้รับอาราธนา มาจากนครศรีธรรมราช ตามหนังสือพงศาวดารเหนือกล่าวว่าในครั้งพระนครสุโขทัยเป็น ราชธานีนั้น จักรเยียบการปกครองคณะสงฆ์เป็นฝ่ายขวาฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายซ้ายฝ่ายหนึ่ง มีราชทินนามสำหรับสังฆนายกตามแบบลังกา ฝ่ายขวาคือพระสังฆราชาอยู่วัดมหาธาตุ มีพระครูอยู่วัดต่าง ๆ เป็นสังฆนายกชั้นรองลงมา ๓ องค์ ฝ่ายซ้ายมีพระครูธรรมราชา

อยู่วัดไตรภูมิป่าแก้ว และพระครูอยู่วัดต่าง ๆ เป็นสังฆนายกครองลงมา ๒ องค์

๓. การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยา

พระศรีวิสุทธิโมลีกล่าวไว้ในหนังสือพุทธศาสนาในเอเชีย ตอนหนึ่งว่า ความนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาไม่สู้สนใจหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญการกุศล บำรุงพระสงฆ์สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พิธีกรรม งานฉลองและงานนมัสการ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรพ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑ ทรงจัดการบ้านเมืองเป็นที่เรียบร้อยเข้มแข็งแล้ว ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวชอยู่ ณ วัดจุฬามณี เป็นเวลา ๘ เดือน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ และโปรดให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย ก็ได้โปรดให้ประชุมกริแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงใน พ.ศ. ๒๐๒๕

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนแรกคงเป็นไปคล้าย ๆ กับสมัยสุโขทัยคือเป็นคณะคามวาสีคณะหนึ่ง คณะอรัญวาสีคณะหนึ่ง ต่อมา มีพระสงฆ์จากเชียงใหม่ อยุธยา และกัมพูชา พวกนี้ออกไปเมืองลังกา ไปอุปสมบท แปลงเป็นสิงหนิกายในสำนักพระวันรัตนมหาเถร แล้วศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ในลังกาหลายปี จึงกลับมา และนิมนต์พระมหาเถระชาวลังกามาด้วย กลับมานับเป็นพระที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์ที่อยู่เดิม จึงได้ตั้งคณะใหม่ขึ้นอีกคณะหนึ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะคามวาสีเดิมคณะหนึ่ง ต่อมาเรียกคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสีคณะหนึ่ง และคณะป่าแก้วซึ่งแยกออกเป็นคณะหนึ่งต่างหาก ต่อมาเรียกคณะคามวาสีฝ่ายขวา

ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑ พระองค์ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังผนวช ได้เสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณรสร้างมณฑป สวมรอยพระพุทธบาท มณฑปสวมพระมงกุฎพิตร ชุมนุชราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติ พ.ศ. ๒๑๗๐ และโปรดให้สร้างพระไตรปิฎกไว้จบบริบูรณ์ ประชาชนชาวอยุธยาสมัยนั้น ใครที่มีเงินทองมากก็มักสร้างวัดไว้ประจำตระกูลไว้เก็บอัฐิบรรพบุรุษ และเป็น

สถานศึกษา

ตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงชำระเมื่อรัชกาลที่ ๔ กล่าวว่ารัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พ.ศ. ๒๑๒๗ ทรงตอบแทนบุญคุณพระมหาเถรคันฉ่อง ซึ่งทูลสมเด็จพระนเรศวร พระราชโอรสให้พ้นภัยจากกษัตริย์พม่าและได้ประกาศอิสรภาพ ตามเสด็จเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา ให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชครองวัดพระมหาธาตุ มีราชทินนามว่า สมเด็จพระอริยวงศญาณ แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็นสองคณะ เรียกว่า คณะเหนือให้ขึ้นในสมเด็จพระอริยวงศญาณคณะหนึ่ง และคณะใต้ให้ขึ้นในสมเด็จพระวันรัตน์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชเดิมคณะหนึ่ง แต่ตามสันนิษฐานพระมหาเถรคันฉ่อง น่าจะได้รับทรงแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะปกครองคณะสงฆ์ที่มาจากเมืองมอญมากกว่า แต่เพราะโปรดให้ไปอยู่วัดพระมหาธาตุอันเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชจึงพาให้เข้าไปเช่นนั้น

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๒๗๕ มีผู้นิยมบวชเรียนเป็นจำนวนมาก พระภิกษุสามเณรได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นอย่างดี ทำให้คนหลบเลี่ยงราชการบ้านเมืองไปบวชกันมาก ถึงกับมีรับสั่งให้ออกหลวงสรรคักดีเป็นแม่กองประชุมสงฆ์สอบความรู้พระภิกษุสามเณร ผู้ที่หลบราชการมาบวชไม่มีความรู้ในพระศาสนาถูกบังคับให้ลาสิกขาเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา แม้ชาวต่างประเทศมาทูลเกลี้ยกล่อมให้เข้ารีต ก็ทรงบ่ายเบี่ยงแก้ไขได้ เมื่อประชวรจะสวรรคต ก็ยังได้ถวายพระราชวังเป็นวิสุคามสีมา เพื่อบวชข้าราชการให้พ้นภัยจากพระเทพราชา กับ ขุนหลวงสรคักดี นอกจากนี้ในสมัยนี้ยังมีวรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก การคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองต่อมา จนถึงรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐ เกิดประเพณีว่าผู้จะเป็นขุนนางมีศบรรดาคักดีต้องได้บวชแล้วจึงทรงตั้ง และมีวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาหลายเรื่องเกิดขึ้นในรัชกาลนี้ ในสมัยเดียวกับทางลังกาทวีป ศาสนวงศ์สูญสิ้นไม่มีพระภิกษุที่จะอุปสมบท พระเจ้ากัรตีสิริราชสิงหะทรงทราบจากฝรั่งที่กลับไปจากอยุธยาว่าพระศาสนาเจริญ จึงส่งทูตมาขอคณะสงฆ์ไทยไปอุปสมบทกุลบุตรสืบพระศาสนาในลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๓ จึงทรง

อาราธนาพระอุบาลีกับพระอริยมุนีพร้อมด้วยพระสงฆ์ ๑๒ รูป ออกไปให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตร ตั้งสังฆมณฑลสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ในลังกาสืบมา พระอุบาลีถึงมรณภาพในลังกา ส่วนพระอริยมุนีและพระเถระอื่นได้กลับมาก หลังจากไปอยู่ลังกาถึง ๖ ปี ได้รับพระราชทานเกียรติยศอย่างสูง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงตั้งพระอริยมุนีเป็นสมเด็จพระสังฆราชมีราชทินนามว่าสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี

สรุปการปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยาตอนปลาย ถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก และอาศัยพระบรมราชาูปถัมภ์และพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริราชช่วยให้คณะสงฆ์เป็นระเบียบเรียบร้อย มีความเจริญก้าวหน้า สามารถได้ศึกษาพระธรรมวินัย และเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองต่าง ๆ ตลอดจนต่างประเทศ วิธีการปกครองและตั้งสมณศักดิ์มีตำแหน่งสังฆนายกเป็น ๓ ชั้น คือ สมเด็จพระสังฆราช พระสังฆราชาคณะ และพระครู เจ้าคณะเมืองใหญ่เป็นสังฆราชา เจ้าคณะเมืองน้อยเป็นพระครู ส่วนสังฆปริณายกยกขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราช เพิ่มอำนาจให้ว่ากล่าวออกไปจนถึงหัวเมือง และยังมีพระครูที่อยู่ในราชธานี ให้ว่ากล่าววัดมากบ้างน้อยบ้าง หรือให้เป็นหัวหน้าว่ากล่าวพระสงฆ์ต่างชาติต่างภาษา เช่น มอญ ลาว เป็นต้น มีการตั้งสมณศักดิ์ถวายแด่พระภิกษุตำแหน่งสังฆนายกชั้นต่าง ๆ นี้ด้วย ปราภฏตามทำเนียบสมณศักดิ์และคณะสงฆ์ครั้งกรุงเก่ามีตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงมีจำนวนดังนี้

คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี วัดหน้าพระธาตุ เป็นเจ้าคณะ มีถานานุกรม ๑๐ รูป มีพระราชาคณะในกรุงเป็นเจ้าคณะรอง เป็นคณะขึ้นรวม ๑๗ รูป ๑๗ วัด มีพระครูหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้น ๒๔ รูป ๒๒ เมือง ในจำนวนนี้เมืองพิษณุโลกมีพระสังฆราชา มีพระครูขึ้นคณะพิษณุโลก ๓ เมือง ๓ รูป และเมืองสุโขทัยก็มีพระสังฆราชา เมืองลพบุรี เมืองสว่างคบุรี กับเมืองนครราชสีมา มีพระครูที่สังฆราชา เมืองปรั้นตะประเทศ มีพระครูเป็นเจ้าคณะ ๓ รูป และมีเมืองไม่มีพระครู ๒๖ เมือง

คณะอรัญวาสี พระพุทธอาจารย์ วัดโบสถ์ราชเดชะ เป็นเจ้าคณะกลางฝ่ายอรัญวาสี ได้บังคับบัญชาพระสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนาทั้งในกรุงและนอกกรุง เจ้าคณะรอง เป็นคณะขึ้น ๗ รูป ๗ วัด และพระครูฝ่ายสมถวิปัสสนา พระครูเจ้าคณะรามัญ

และพระครูเจ้าคณะลาวทั้งปางขึ้นด้วย

คณะคามวาสีฝ่ายขวา พระวันรัตน วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะ มี
 ถานานุกรม ๑๑ รูป มีพระราชาคณะในกรุงเป็นเจ้าคณะรองขึ้น ๑๗ รูป ๑๗ วัด
 คณะหัวเมืองปักษ์ใต้มีพระครูหัวเมือง ๕๖ รูป ๒๖ เมืองขึ้น เมืองราชบุรี
 เมืองเพชรบุรี และเมืองจันทบุรี มีพระครูเป็นที่สังฆราชา และมีหัวเมืองไม่มีพระครู
 อีก ๒๐ เมือง

๔. การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงธนบุรี

ในตอนเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ วัดวาอารามและสังฆมณฑล
 ถูกทำลายย่อยยับ ทั้งโดยพวกข้าศึกและโดยที่คนไทยรบพุ่งตั้งตนเป็นอิสระ ในระยะ
 เวลาต่อมา พระสังฆราชาเจ้าคณะเมืองสวางคบุรี รวบรวมพระสงฆ์และประชาชน
 ในเมืองนั้นและที่ใกล้เคียง ตั้งตนเป็นอิสระจะเป็นเจ้าปกครองแผ่นดินทั้ง ๆ ที่
 เป็นพระสงฆ์อยู่ พระยาวชิรปราการ (สิน) ต้องยกทัพขึ้นไปรบพุ่งปราบปรามอยู่เป็นปี
 จึงชนะ รวมทั้งชนะพวกที่ตั้งตนเป็นอิสระอื่นๆ ด้วย เมื่อตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว
 ไม่สามารถหาพระราชาคณะครั้งกรุงศรีอยุธยามาเป็นสังฆนายกได้ รวมทั้ง
 พระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ก็ถูกเผาทำลายสูญหายไปมาก
 พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้สืบเสาะหาพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทรงคุณธรรมที่คงเหลืออยู่ ได้พระ
 อาจารย์ดี วัดประดู่มาทรงตั้งให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกของกรุงธนบุรี ต่อมา
 เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (ดี) สิ้นพระชนม์ ก็ได้อาราธนาพระอาจารย์สี
 วัดบางหว้าใหญ่ ซึ่งเป็นพระราชาคณะครั้งกรุงศรีอยุธยาอยู่วัดพนัญเชิง และมีพื้นเพ
 มาจากทางปักษ์ใต้ มาทรงตั้งเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๒ และทรงชวนขวายเป็น
 สังฆมณฑลให้คั่นคงตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ทรงส่งพระราชาคณะออกไป
 จัดการสังฆมณฑลตามหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งวิปริตอยู่ตั้งแต่เจ้าพระฝาง พระสังฆราชา
 เมืองสวางคบุรีตั้งตัวเป็นใหญ่ และทำศึกสงครามทั้งเป็นพระนั้น และได้ทรงให้สืบ
 เสวงหาพระไตรปิฎกมารวบรวมไว้ เพื่อเป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์

และการพระศาสนาสืบไป

๕. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - ๒

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง มีวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดสระเกศ และวัดพระเชตุพน เป็นต้น เจ้านายขุนนางและข้าราชการก็พากันสร้างวัด โดยเสด็จเป็นพระราชกุศล เช่น สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างวัดมหาธาตุ เป็นต้น ได้ทรงแก้ไขความวิปริตในสังฆมณฑล โดยทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะ มีสมเด็จพระสังฆราช (สี) วัดบางหว้าใหญ่ เป็นตำแหน่งสังฆปริณายก ตั้งพระสังฆราช (ชื่น) วัดขรัวหงษ์ เป็นพระธรรมธีรราชมุนี ว่าที่พระวันรัต โปรดให้เปลี่ยนนามพระราชาคณะที่พ้องกับนามพระพุทธเจ้าเป็นนามอื่น ทรงจัดการตั้งพระภิกษุสงฆ์เป็นพระราชาคณะให้ครองวัดใหญ่ ๆ ที่ว่างเจ้าอาวาสอยู่ตลอดจนตั้งพระราชาคณะฝ่ายรามัญที่ว่างอยู่ขึ้นด้วย

ใน พ.ศ. ๒๓๓๑ โปรดให้ประชุมพระสงฆ์และบัณฑิตทำการสังคายนาพระไตรปิฎก แล้วคัดลอกสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง ๓ ฉบับ โปรดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนตามวังเจ้านายและบ้านข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงตรากฎหมายพระสงฆ์ เพื่อกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ รวมทั้งสิ้น ๑๐ ฉบับ เพื่อกวดขันความประพฤติของพระสงฆ์ ข้าราชการให้บริสุทธิ์ และทรงสืบต่อประเพณีมีพระราชปุจฉาถามคณะสงฆ์

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สี) สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๓๗ ก็ได้ทรงตั้งพระวันรัต (สุก) วัดมหาธาตุ แม่กองชำระพระไตรปิฎกเป็นสมเด็จพระสังฆราชสืบแทน การคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ คงจัดตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ต่อมาคณะอรัญวาสีมีน้อยไม่พอตั้งเป็นคณะจึงยังคงเหลือเป็น ๒ คณะ คือ คณะเหนือและคณะใต้

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็น
 รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์
 วัดอรุณราชวราราม วัดโมลีโลก วัดสุทัศน์ เป็นต้น สมเด็จพระสังฆราช (สุก)
 วัดมหาธาตุ ล้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้ทรงตั้งพระพนรัต (มี) วัดพระเชตุพน ฯ
 เป็นสมเด็จพระสังฆราชสืบต่อมา ทรงโปรดให้พระสังฆราช (มี) รับผิดชอบจัดสมณทูต
 ๘ รูป ไปสืบสวนศาสนาวงศ์ในลังกาทวีป ขากลับได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์มา ๖ ต้น
 โปรดให้นำไปปลูกที่นครศรีธรรมราช วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ วัดสระเกศ และที่
 รัษฎกัณฑ์ ทรงพระราชดำริด้วยสมเด็จพระสังฆราชให้ทำพิธีวิสาขบูชาขึ้นเป็นครั้งแรก
 ในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๖๐ และสมเด็จพระสังฆราช (มี) ได้ขยายหลักสูตร
 การเรียนบาลี ๓ ชั้นเดิม คือ บาลีเรียนตรี โท เอก ซึ่งสืบเนื่องมาจากครั้ง
 กรุงศรีอยุธยา เป็นเปรียญ ๙ ประโยค

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (มี) ล้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๖๒ ได้ทรงสถาปนา
 สมเด็จพระญาณสังวร (สุก) วัดมหาธาตุ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระ
 พระสังฆราช (สุก) องค์นี้ เป็นผู้ทรงคุณธรรมสูงทางด้านวิปัสสนา มีชื่อเรียกขาน
 กันว่า สมเด็จพระสังฆราชไก่เถื่อน คือทรงทำไก่เถื่อนให้เชื่องเป็นไก่บ้านได้
 พ.ศ. ๒๓๖๓ ได้โปรดให้สังคายนาบทสวดมนต์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (มี)
 ล้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระพนรัต (ต่อน) วัดมหาธาตุ
 เป็นสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระสังฆราชในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตลอดจนถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงได้
 รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระอริยวงศญาณ และทรงดำรงตำแหน่งเป็น
 มหาสังฆปริณายก ว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรทั่วพระราชอาณาจักร

๖. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ - ๔

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นรัชกาลที่ ๓
 พ.ศ. ๒๓๖๗ โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงเพิ่มจำนวนขึ้นไว้ อีกหลายฉบับ

ครบถ้วนสมบูรณ์กว่าในรัชกาลก่อน ๆ โปรดให้แปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย โดยเฉพาะในส่วนพระสูตรไว้มาก ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหลวง และทรงอุปการะอุทิศทุนให้มีผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามขึ้นเป็นจำนวนมาก เป็นพิเศษ ทรงส่งเสริมและขยายการบอกพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวังให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โปรดให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวง พระราชทานอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ตลอดไปถึงโยมบิดามารดา

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (ค่อน) สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ ได้ทรงสถาปนาพระพนรัตน์ (นาค) วัดราชบูรณะเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในส่วนการคณะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในจังหวัดกรุงเทพ โดยมากเข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะกลาง ขึ้นในกรมหมื่นนุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์ วัดพระเชตุพน คณะใหญ่จึงเป็น ๔ คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรุณวาสี (ซึ่งมีแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ) มาจนถึงสมัยตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ในรัชกาลที่ ๕ ในรัชกาลนี้ เจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศ ต่อมาทรงสอบได้เปรียญ ๕ ประโยค ได้เสด็จย้ายจากวัดมหาธาตุไปประทับวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ แล้วเสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร^๑

๑ เมื่อได้เสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้อบรมพระภิกษุที่เป็นศิษย์หลวงให้เป็นผู้หนักแน่นในการปฏิบัติพระธรรมวินัย มีพระเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เมื่อเสด็จลาผนวชออกไปเสวยราชสมบัติแล้ว บรรดาพระภิกษุศิษย์หลวงเหล่านั้นก็คงรักษาการปฏิบัติมั่นคงอยู่เช่นเดิม การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงส่งผลให้พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์มั่นคงเป็นปึกแผ่นมาจนถึงปัจจุบัน และพระศิษย์ทั้งหลายก็รวมตัวกันขึ้นกลายเป็นพระสงฆ์ธรรมยุต ปราภฏมาจนถึงบัดนี้.

สมเด็จพระสังฆราช (นาค) สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๓๕๒ ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้ทรงสร้างวัดใหม่คือ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐ์ และวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงบูรณะพระปฐมเจดีย์ ทรงโปรดให้มีพิธีมาฆบูชาขึ้น เป็นครั้งแรกในปีที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับล่องชาด ทรงอุปถัมภ์สงฆ์ญวน เป็นการให้ความรับรองเป็นทางการแก่พระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานขึ้นใหม่เป็นครั้งแรก

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ตำแหน่งสังฆปริณายกว่างอยู่ ทรงพระราชดำริเห็นว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงคุณธรรมยิ่งกว่าสังฆนายกอื่น ๆ จึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาพระเกียรติยศ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สติต ฌ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นประธานแก่สงฆ์บริษัททั่วพระราชอาณาจักร ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ในศกเดียวกันนี้ ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าฤกษ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นกรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธ์ ทรงสมณศักดิ์เสมอสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ แห่งบวรนิเวศาคิคณะ ทรงตั้งพระพิมลธรรม (อู่) วัดสุทัศน์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ พระธรรมอุดม (เข่ง) วัดอรุณราชวราราม เป็นสมเด็จพระวันรัตน์ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ พระพุทธาจารย์ (สน) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่อริยวาสี ยกพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลก ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่เจ้าคณะกลาง มาอยู่วัดมหาธาตุ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๓๕๖ มิได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นอีกตลอดรัชกาล

๗. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ

พ.ศ. ๒๔๑๑ ครั้น พ.ศ. ๒๔๑๖ ได้เสด็จออกทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเวลา ๑๕ วัน ในรัชกาลของพระองค์ได้ทรงสร้างวัดขึ้นใหม่ ๖ วัด ปฏิสังขรณ์ วัดมหาธาตุที่ค้างมาจากรัชกาลก่อนจนเสร็จ ทรงเปลี่ยนความสนใจในการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาจากการมุ่งความสนใจไปที่ลังกาเป็นให้ไปสนใจทางอินเดียอันเป็นดินแดนพุทธภูมิโดยตรง พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัด เริ่มที่วัดมหาราชพารามเป็นแห่งแรก

พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ทรงสถาปนาพระเกียรติยศกรมหมื่นบวรรังษีสूरียพันธ์ขึ้นเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ โปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตบอกรปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรจากในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกมาจัดเป็นบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุ ขนานนามว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้ทรงสถาปนาพระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้ามยุชนาคมาณพ ซึ่งทรงผนวช เป็นพระภิกษุมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์ เป็นเจ้าคณะสองแห่งคณะธรรมยุติกนิกาย และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้เสด็จไปทรงวางศิลาฤกษ์สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยประกาศพระราชปราชญ์เปลี่ยนนาม มหาธาตุวิทยาลัย เป็น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ให้เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรม และวิชาชั้นสูงต่อไป พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้ทรงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก เลื่อนสมเด็จเจ้าพระยาบรมราชเจ้ากรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระมหาสังฆปริณายกทั่วพระราชอาณาเขต สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นี้สิ้นพระชนม์เมื่อ ๑๐ เดือนต่อมาจากรวันพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก ในพ.ศ. ๒๔๓๔ นั้นเอง

พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้มีพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ขึ้นเป็นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชมหาสังฆปริณายก และในปีเดียวกันนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงริเริ่มจัดตั้งขึ้นที่ วัดบวรนิเวศวิหาร

พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงโปรดให้แยกคณะกลางออกเป็นคณะหนึ่ง ทรงตั้งให้สมเด็จพระ
 พระพุทธาจารย์ (ทัต) อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะใหญ่ สรุปรตอนนี้
 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ แบ่งเป็น ๓ คณะ ขึ้นต่อสมเด็จพระสังฆราช
 มหาสังฆปริณายก คือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะกลาง ส่วนการปกครองคณะสงฆ์
 ตามหัวเมือง ตำแหน่งพระสังฆราชาเดิมนั้นมาเปลี่ยนเป็น สังฆปาโมกข์ ตั้งแต่
 รัชกาลที่ ๔ เทียบยศเท่าพระครูโดยมาก เมืองใดได้ทรงตั้งให้เป็นพระราชาคณะก็ใช้
 ราชทินนามตามสมณศักดิ์ในกรุงเทพฯ ฯ

พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราช
 โองการประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง เป็นการประกาศเผด็จ ให้พระสงฆ์ทั่ว
 พระราชอาณาจักรเอาใจใส่สั่งสอนธรรมแก่ประชาชน และฝึกสอนวิชาความรู้ต่างๆแก่
 กุลบุตร ทรงอาราธนา กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่บังคับการพระอารามใน
 หัวเมืองในส่วนการพระศาสนาแลการศึกษา และทรงมอบกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
 เป็นเจ้าหน้าที่จัดการอนุกุลในฝ่ายกิจการของฆราวาส

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๔๔๒ ยังมีได้มี
 พระบรมราชโองการโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ครั้นวันที่ ๑๖ มิถุนายน
 พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์
 รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เพื่อให้ฝ่ายพุทธจักรมีการปกครองคู่กันกับฝ่ายพระราชอาณาจักร
 ที่ได้ทรงแก้ไขขึ้นแล้ว พระราชบัญญัตินี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากประกาศจัดการเล่าเรียน
 ในหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยพระราชดำริว่า การจัดการตาม ประกาศฉบับนั้น
 ได้ผลดี สมควรตั้งเป็นแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ให้มั่นคงเรียบร้อยได้ พระเจ้า
 น้อยยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงได้รับพระบรมราชโองการ เลื่อนเป็น
 กรมหลวงวชิรญาณวโรรสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็น
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

อนึ่ง ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ คือ

พระญาณ พระจีน มีมากขึ้น จึงพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระหัวหน้าทั้ง ๒ นิกาย ฝ่าย
 ญาณ หัวหน้าเป็นพระครู รองลงมาเป็นปลัด รองปลัดและผู้ช่วย ฝ่ายจีน หัวหน้า เป็น
 พระอาจารย์ รองลงมาเป็นผู้ช่วย เดิมขึ้นกรมท่าซ้าย ต่อมาจึงย้ายมาขึ้น กระทรวง
 ธรรมการ เป็นการเริ่มต้นคณะสงฆ์อนัมนิกาย และจีนนิกาย ในปัจจุบัน

๘. พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

คำปรารภในพระบรมราชโองการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะ ปกครอง
 คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มีตอนหนึ่งว่า

"แลฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆมณฑลย่อมเป็นการสำคัญ ทั้งใน
 ประโยชน์แห่งพระศาสนา และในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้า
 การปกครองสงฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อยพระศาสนาก็จะรุ่งเรือง ถาวร
 และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาโนวาท ประพฤติ
 สัมมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสำนักสงฆ์ยิ่งขึ้นเป็นอันมาก มีพระราชประสงค์ จะ
 ทรงทำนุบำรุงสงฆมณฑลให้เจริญคุณสมบัติมั่นคงสืบไปในพระศาสนา จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไป..."

พระราชบัญญัตินี้มี ๘ หมวด ๔๕ มาตรา คือ

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยนามและกำหนดใช้พระราชบัญญัตินี้ ๒ มาตรา

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยคณะใหญ่ มี ๒ มาตรา มาตรา ๓ บัญญัติว่า พระราช
 บัญญัตินี้ไม่เกี่ยวด้วยนิกายสงฆ์ กิจและลัทธิเฉพาะในนิกายใดให้สงฆนายก นิกายนั้น
 บังคับบัญชาว่ากล่าวต่อไปตามเดิม มาตรา ๔ ยกตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะ
 ซึ่งเป็นเจ้าคณะรองทั้ง ๔ คณะนั้น ยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรึษา ในการพระ
 ศาสนาและการปกครองสงฆมณฑลทั่วไป ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระทั้ง ๘ องค์นี้
 ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ ๕ องค์ขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้น
 ให้เป็นลัทธิขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยวัด มี ๕ มาตรา มีรายละเอียดเกี่ยวกับวัด การสร้างวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา

หมวดที่ ๔ ว่าด้วยเจ้าอาวาส มี ๑๐ มาตรา มาตรา ๑๐, ๑๑, ๑๒ บัญญัติถึงการเลือกและตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพมหานครและหัวเมือง มาตรา ๑๓ บัญญัติหน้าที่เจ้าอาวาส มาตรา ๑๔ บัญญัติหน้าที่ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด มาตรา ๑๕ บัญญัติให้พระภิกษุสามเณรมีสังกัดอยู่ในบัญชีของวัดใดวัดหนึ่งทุกรูป มาตรา ๑๖ บัญญัติหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่อาศัยวัด มาตรา ๑๗ บัญญัติอำนาจเจ้าอาวาส มาตรา ๑๗, ๑๘ บัญญัติการอุทธรณ์คำสั่งเจ้าอาวาส และการบริหารวัด

หมวดที่ ๕ ว่าด้วยคณะแขวง มี ๑๐ มาตรา

หมวดที่ ๖ ว่าด้วยคณะเมือง มี ๕ มาตรา

หมวดที่ ๗ ว่าด้วยคณะมณฑล มี ๕ มาตรา

ทั้ง ๓ หมวดนี้ ได้บัญญัติถึงการปกครองสงฆบริษัท ได้จัดวางแบบปกครองให้เข้ารูปเป็นการถาวรโดยมีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และอธิการหมวด จนถึงเจ้าอาวาสวัด บังคับบัญชาสงฆมณฑลในมณฑล ในเมืองและอำเภอ ตำบล ขึ้นต่อกันโดยลำดับ มีรายละเอียดการเลือกตั้งและตั้งเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพและหัวเมือง เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะมณฑล และหน้าที่ อำนาจของเจ้าคณะดังกล่าวนี้ โดยพิสดารตลอดจนการตั้งถานานุกรม

หมวดที่ ๘ ว่าด้วยอำนาจ มี ๖ มาตรา บัญญัติหน้าที่เจ้ากระทรวง ธรรมการ และเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ที่จะช่วยอุดหนุนเจ้าคณะให้สามารถดำเนินการตามพระราชบัญญัติได้ บัญญัติหน้าที่ของพระภิกษุสามเณร และอำนาจของเจ้าคณะโทษทางวินิจัยคดี การอุทธรณ์ฎีกา บทยกเว้น และการรักษาพระราชบัญญัติ

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ฉบับรัชกาลที่ ๕ นี้ ไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งและอำนาจหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชไว้ เพราะเป็นระยะเวลาที่ไม่ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช แทนสมเด็จพระสังฆราช (สา) ซึ่งสิ้นพระชนม์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ การปกครองคณะสงฆ์แต่ละคณะอยู่ในความดูแลของเจ้าคณะใหญ่

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกทรงบริหารการคณะสงฆ์ โดยส่วนรวมของประเทศไทยพระองค์เอง ในพระราชบัญญัตินี้จึงบัญญัติให้มีเจ้าคณะใหญ่ และรองเจ้าคณะใหญ่เป็นมหาเถรสมาคมสำหรับเป็นที่ทรงปรึกษาในการพระศาสนา

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ฉบับนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ครั้งหนึ่ง บัญญัติให้การพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้ออกเป็นพระราชบัญญัติและประกาศในราชกิจจานุเบกษา และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ อีกครั้งหนึ่ง แก่มาตรา ๗ เกี่ยวกับที่วัดที่ธรณีสงฆ์ ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไปไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมายเฉพาะ

๕. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๖ - ๗ - ๘

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์ทรงพระปรีชาปราดเปรื่องในความรู้ทางพระพุทธศาสนา มาก ได้ทรงสอนและทรงพระราชนิพนธ์หนังสือคำสอนทางพระพุทธศาสนาสำหรับข้าราชการและประชาชนเป็นอันมาก ได้โปรดให้ใช้พุทธศักราช ในการบอกปีทางราชการแทนรัตนโกสินทรศก ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๖

ภายหลังจากเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ได้โปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกเลื่อนพระเกียรติยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เป็นมหาสังฆปริณายกทั่วทั้งพระราชอาณาจักร และเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๕๓ ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนำวิธีแปลโดยเขียนมาใช้ ในการสอบบาลีสนามหลวงเป็นครั้งแรก เริ่มด้วยประโยค ๑ - ๒ และประกาศใช้เป็นทางการสำหรับทุกประโยคใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นอีก อีกหลักสูตรหนึ่งเรียกว่า นักธรรม สอบครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๕๔

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดระเบียบสมณศักดิ์ใหม่ โดยแยกสมณศักดิ์ออกเป็นฝ่ายฐานันดร และฝ่ายตำแหน่ง

ฝ่ายฐานันดร คือยศจัดเป็น ๒๑ ชั้น นับแต่ (๑) สมเด็จพระมหาสมณ (๒) สมเด็จพระราชาคณะ (๓) พระราชาคณะชั้นศรีสุปัทร (๔) พระราชาคณะชั้นธรรม (๕) ชั้นเทพ (๖) ชั้นราช (๗) ชั้นสามัญ (๘) พระครูสังฆปาโมกข์หัวเมืองนิตยภัติ ๑๒ บาทและพระบาเรียน ๔ ประโยค (๙) พระครูนิตยภัติ ๘ บาทและพระบาเรียน ๘ ประโยค (๑๐) พระครูนิตยภัติ ๖ บาท และพระบาเรียน ๗ ประโยค (๑๑) พระครูเจ้าคณะรองหัวเมือง (๑๒) พระครูเจ้าคณะแขวงมีราชทินนาม (๑๓) พระครูปลัดและพระบาเรียน ๖ ประโยค (๑๔) พระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรม และพระบาเรียน ๕ ประโยค (๑๕) พระครูคู่สวด และพระบาเรียน ๔ ประโยค (๑๖) พระปลัดของพระราชาคณะสามัญ และพระบาเรียน ๓ ประโยค (๑๗) พระครูรองคู่สวด พระครูสงฆ์ และพระผู้อุปการะโรงเขียนหนังสือไทย (๑๘) พระครูเจ้าคณะแขวงไม่มีราชทินนาม (๑๙) พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกา พระสมุห์ และพระใบฎีกา (๒๐) พระถานานุกรมเจ้าอธิการ และพระอุปัชฌาย์ พระอธิการ จนถึง (๒๑) พระพิธีธรรม

ฝ่ายตำแหน่ง คือหน้าที่จัดเป็น ๑๑ ลำดับ คือ (๑) สกลสังฆปริณายก (๒) มหาสังฆนายกหรือเจ้าคณะใหญ่ (๓) สังฆนายกหรือเจ้าคณะรอง (๔) เจ้าคณะมณฑล และคณาจารย์เอก (๕) รองเจ้าคณะมณฑล (๖) เจ้าคณะเมืองเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพฯ ๓ ปลัดคณะและคณาจารย์โท (๗) รองเจ้าคณะเมือง (๘) เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวดในกรุงเทพฯ ๓ และคณาจารย์ตรี (๙) รองเจ้าคณะแขวง (๑๐) เจ้าอาวาส และอาจารย์ใหญ่ (๑๑) รองเจ้าอาวาสและอาจารย์รอง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบริหารทางคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ ทรงจัดการศึกษาชาติในส่วนหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร เสด็จออกไปตรวจการคณะสงฆ์และการศึกษาในมณฑลและหัวเมืองต่างๆ เท่าที่จะสามารถเสด็จไปถึงได้เป็นครั้งคราวอยู่เสมอเมื่อเสด็จไปถึงมณฑลใดเมืองใด ก็ทรงจัดการวัดวาอาราม และคณะสงฆ์เมืองนั้นไว้เรียบร้อยไปโดยตลอด สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นี้ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดสถาปนาพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชิน-

วรสิริวัฒน์ วัตรราชบพิธิสถิตมหาสิมาราม เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้าต่อมา เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๖๔

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ โปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐจบละ ๔๕ เล่ม พระราชทานไปยังต่างประเทศด้วย พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงโปรดให้จัดพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้าขึ้นทรงกรมถวายพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ชติยมหาเจษฎานุพงศ์อริยวงศาคตญาณ ฯ มหาสังฆปาโมกข์ประธานาธิบดี ศรีสมณตมบรมบพิตร

คณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสละราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้รับอัญเชิญเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๐ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสฺสเทว) วัดสุทัศน์เทพวราราม ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมวิธานธำรงสกลสังฆปริณายก ฯ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๒

๑๐. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

หลังจากมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ทางฝ่ายอาณาจักรมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ในการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยด้านนิติบัญญัติทางสภาผู้แทนราษฎรหรือรัฐสภาทรงใช้อำนาจอธิปไตย ด้านการบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจอธิปไตยด้านตัดสินคดีความทางศาล รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามรัฐธรรมนูญสมัยนั้น ประสงค์จะอนุวัติการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามประเพณีการปกครองของฝ่ายอาณาจักร จึงได้ดำเนินการ

ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔ ในโอกาสที่รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ให้ประชาชนทราบ มีความตอนหนึ่งว่า

"...พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นี้ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่น ความสำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ก็คือได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ ให้อนุโลมระบอบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย...."

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มี ๖๐ มาตรา เป็นบททั่วไป ๔ มาตรา บทเฉพาะกาล ๑ มาตรา นอกนั้น ๕๕ มาตรา แบ่งเป็น ๘ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ สมเด็จพระสังฆราช มี ๖ มาตรา บัญญัติถึงการสถาปนาและอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช ตามแบบรัฐธรรมนูญ คือ ทรงบัญญัติสังฆาณัติ โดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรีทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร และการทำหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช

หมวดที่ ๒ สังฆสภามี ๑๗ มาตรา บัญญัติถึงองค์ประกอบของสังฆสภา สมาชิกสังฆสภา การประชุมสังฆสภา การบัญญัติสังฆาณัติ และการโฆษณาข้อความ ที่เกี่ยวกับการประชุมสังฆสภา คณะกรรมการสังฆสภา คณะสังฆมนตรีและคณะกรรมการที่คณะสังฆมนตรีตั้งขึ้น

หมวดที่ ๓ คณะสังฆมนตรี มี ๑๐ มาตรา บัญญัติถึงองค์ประกอบของคณะสังฆมนตรี ให้สังฆนายกรับผิดชอบในการบริหารการคณะสงฆ์ การจัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์เป็นองค์การปกครอง ศึกษา เผยแผ่ สาธารณูปการ ให้มีสังฆมนตรีว่าการบังคับบัญชารับผิดชอบ เช่นเดียวกับนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงและคณะรัฐมนตรีในการบริหารประเทศ การกำหนดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคตามสังฆาณัติ เจ้าคณะตรวจการ การแต่งตั้ง ถอดถอนหรือโยกย้าย พระอุปัชฌายะ และพระสงฆ์ตำแหน่งการบริหารการคณะสงฆ์ให้กระทำตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดไว้ในสังฆาณัติ

หมวดที่ ๔ วัด มี ๘ มาตรา บัญญัติถึงประเภทของวัด การสร้าง การตั้ง การรวม การโอน การย้าย และการยุบเลิกวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง การ

พระราชทานวิสุงคามสีมา การจัดที่วัดและที่ขึ้นต่อวัด การปกครองวัด หน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสและสังฆิกของบรรพชิต

หมวดที่ ๕ ศาสนสมบัติ มี ๔ มาตรา บัญญัติถึงการจัดและดูแลศาสนสมบัติกลางและศาสนสมบัติของวัด

หมวดที่ ๖ คณะวินัยธร มี ๓ มาตรา บัญญัติถึงการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ของคณะวินัยธร

หมวดที่ ๗ บทกำหนดโทษมี ๔ มาตรา บัญญัติโทษตามพระราชบัญญัติของผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัติเกี่ยวกับการโฆษณาข้อความ เกี่ยวกับการประชุมสังฆสภาและการประชุมอื่น ๆ การกระทำที่使人หลงเชื่อว่าเป็นพระภิกษุ การใส่ความคณะสงฆ์ไทย และไวยารัจกรทุจริตต่อหน้าที่

๑๑. การปกครองคณะสงฆ์

ในระยะเวลาของการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีลาเถว) วัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆปริณายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก และทรงบัญชาการคณะสงฆ์ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ต่อมาจนสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ และได้ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตเป็นพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ มหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งขึ้นแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อสภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๘ และเปิดการศึกษาระดับปริญญาศาสตรบัณฑิตตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๔๘๙ เป็นต้นมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคต เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นรัชกาลที่ ๙ สืบมา มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ และได้

ชื่อนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายพระพุทธศาสนา ในวันที่ ๙ มกราคม ๒๔๕๐ และเปิดการศึกษาระดับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๕๐ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จออกทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๙๙ แล้วประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา ๑๕ วัน จึงทรงลาผนวช วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๙๙ ได้ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์คราวเสด็จออกทรงผนวชเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ฯ ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก และ ทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ ต่อมาจนสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดสถาปนา สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ต่อมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ได้ดำเนินการต่อมา จน สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภณ) สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๕ และได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้นแทนพระราชบัญญัตินี้ เมื่อ วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๕ ระยะเวลา ๒๑ ปีเศษ ที่ได้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีรายละเอียดการดำเนินการ ปัญหาและอุปสรรคในการปกครอง คณะสงฆ์ ดังนี้

๑. สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก แต่ทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยการแบ่งพระอำนาจในการปกครองกล่าวคือ ทรงบัญญัติสังฆาณัติ โดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร แม้จะทรงพระปรีชาสามารถในการปกครองเพียงใด ก็ไม่อาจใช้พระปรีชาบารมีส่วนพระองค์ได้ การปกครองคณะสงฆ์มีพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นพระพุทธบัญญัติอยู่แล้ว การปกครองเป็นวิธีการจัดการให้เป็นไปตาม พระธรรมวินัย ดังนั้นพระปรีชาบารมีของสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก จึง เป็นสิ่งที่จะ

อำนวยการปกครองสังฆมณฑลให้ราบรื่น มีความสมัคสมานสามัคคี เป็นจุด เดียวดีว่าการแบ่งแยกและถ่วงดุลย์อำนาจในการปกครองซึ่งกันและกัน เมื่อมองใน แง่การปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ การทรงบัญชาการ คณะสงฆ์ของสมเด็จพระสังฆราช เป็นพระอำนาจแต่เพียงในพระนามเท่านั้น การ คณะสงฆ์จะเป็นไปอย่างไรก็อยู่ในความรับผิดชอบของแต่ละฝ่ายที่มีหน้าที่ในการนั้น ไม่ ได้อยู่ที่พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระสังฆราช เป็นการผินประเพณีการปกครอง สังฆมณฑลที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาลด้วยซ้ำไป

๒. การบัญญัติสังฆาณัติ เพื่อใช้เป็นกฎหมายในการปกครองสังฆมณฑล ซึ่ง เป็นอำนาจหน้าที่ของสังฆสภา ตามพระราชคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีข้อจำกัดอยู่ หลายประการ เป็นต้นว่า สมาชิกสังฆสภาต้องประกอบด้วย พระเถระชั้นธรรมขึ้นไป พระคณาจารย์เอก และพระเปรียญเอก ซึ่งถ้าจำนวนเกิน ๔๕ รูป ก็จะต้องเป็นไป ตามลำดับอาวุโส (มาตรา ๑๑) ญัตติที่จะรับเข้าปรึกษาในที่ประชุมสังฆสภาจะ เสนอ ได้สามทางคือ ทางคณะสังฆมนตรี ทางกระทรวงศึกษาธิการ และทางสมาชิกสังฆ- สภาโดยเฉพาะทางสุดท้ายนี้ต้องให้สังฆนายกรับรองก่อนจึงจะเสนอได้ (มาตรา ๑๖) การตีความพระธรรมวินัยถ้ามีข้อสงสัยให้สังฆสภาตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัย ให้เคร่งครัดโดยไม่ต้องลงมติ (มาตรา ๑๗) สังฆาณัติย่อมบัญญัติได้ในกรณีที่เป็นวิธี- การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและที่มีกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังฆาณัติ (มาตรา ๒๑) และสังฆาณัติต้องไม่ขัดกับพระธรรมวินัย (มาตรา ๒๒) ด้วยเหตุนี้ตลอดเวลา ๒๑ ปี เศษ ซึ่งใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ สังฆสภาจึงกำหนดสังฆาณัติได้เพียง ๑๐ฉบับ ซึ่งจะนับเป็นเรื่องก็ได้เพียง ๗ เรื่องเท่านั้น คือ

(๑) สังฆาณัติระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค พุทธศักราช ๒๔๘๕

(๒) สังฆาณัติกำหนด เขตภาคพุทธศักราช ๒๔๘๕

สังฆาณัติกำหนด เขตภาคพุทธศักราช ๒๔๘๕ แก้ไขเพิ่มเติม
พุทธศักราช ๒๔๘๖

สังฆาณัติกำหนด เขตภาคพุทธศักราช ๒๔๘๕ แก้ไขเพิ่มเติม

พุทธศักราช ๒๔๙๒

- (๓) สังกษัตริระ เบียบพระคณาธิการ พุทธศักราช ๒๔๙๖
 สังกษัตริระ เบียบพระคณาธิการ พุทธศักราช ๒๔๙๖ แก้วไข
 เพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๙๒
- (๔) สังกษัตริระ เบียบพระอุปัชฌายะ พุทธศักราช ๒๔๙๗
- (๕) สังกษัตริให้ใช้ประมวลระ เบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิการณพุทธ-
 ศักราช ๒๔๙๖
- (๖) สังกษัตริระ เบียบการแต่งตั้งคณะวินัยธร พุทธศักราช ๒๔๙๕
- (๗) ประมวลระ เบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิการณ

เมื่อสังฆสภาบัญญัติสังกษัตริที่มีกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังกษัตริ ตามที่
 กฎหมายกำหนดไว้จะบัญญัติสังกษัตรินอกจากที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้ เมื่อหมดสังกษ-
 ัตริตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ลงท้ายก็เหลือแต่การเปิดตามพิธีการแล้วก็ทำพิธีปิด เพราะ
 ไม่มีงานที่จะบัญญัติสังกษัตริอื่นใดได้ นอกจากที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น

๓. การบริหารการคณะสงฆ์ ซึ่งแบ่งเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาคโดยอนุ-
 โลมตามระ เบียบบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายราชอาณาจักรในเวลานั้นอยู่ในอำนาจ
 และความรับผิดชอบของสังฆนายกและคณะสังฆมนตรี ซึ่งแบ่งเป็นองค์การทำนองกระ-
 ทรวงต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติมี ๔ องค์การคือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา
 องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ทุกองค์การมีสังฆมนตรีรูปหนึ่ง เป็นผู้ว่า-
 การบังคับบัญชารับผิดชอบ (มาตรา ๓๓) แต่ละองค์การได้ออกกฎใช้ในการบังคับบัญ-
 ษาและดำเนินกิจการนั้นให้เป็นไปในแนวเดียวกันทั่วสังฆมณฑล การบริหารการคณะ-
 สงฆ์ซึ่งรวมเอาหน้าที่บัญชาการคณะสงฆ์โดยพฤตินัยด้วยอยู่ในอำนาจ และความรับผิด-
 ชอบของสังฆนายกและคณะสังฆมนตรี ประกาศและคำสั่งคณะสงฆ์ เกี่ยวกับการปก-
 ครองบังคับบัญชา และกวตขันความประพฤติของพระภิกษุสาม เณรทั่วราชอาณาจักร
 สังฆนายกเป็นผู้ลงนามทั้งสิ้น ตลอดระยะเวลา ๒๑ ปี เศษ คณะสังฆมนตรีได้ประชุม
 รวม ๔๑๐ ครั้ง เฉลี่ยปีละ ๑๐๐ เรื่อง เรื่องที่ประชุม ๒๐๕๖ เรื่อง แยกเป็น
 เรื่องเกี่ยวกับกิจการทั่วไป ๔๒๔ เรื่อง เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ๔๔๖ เรื่อง

เกี่ยวกับการศึกษาคณะสงฆ์ ๒๗๗ เรื่อง เกี่ยวกับการเผยแพร่ ๑๕๗ เรื่อง เกี่ยวกับการ
สาธารณูปการ ๔๗๔ เรื่อง และเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด ๒๗๔ เรื่อง

๔. เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีเจ้าคณะตรวจการภาคซึ่งมีอำนาจหน้าที่ควบคุม สั่งการและแนะ-
นำชี้แจงกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆาณัติ
กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ (มาตรา ๓๕) และตามสัง-
ฆาณัติระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค พุทธศักราช ๒๔๘๕ จัดระเบียบบริหาร
เป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล เขตจังหวัดและเขตอำเภอของคณะสงฆ์ อนุโลมตามเขต
จังหวัดอำเภอแห่งราชอาณาจักร ส่วนเขตตำบลกำหนดโดยกฎองค์การปกครอง จัง-
หวัดหนึ่งมีกรรมการสงฆ์จังหวัดมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน ประกอบด้วยกรรมการผู้
บริหารการคณะสงฆ์ประจำจังหวัดในหน้าที่องค์การต่าง ๆ ทำหน้าที่บริหารการคณะ-
สงฆ์ในจังหวัดตามสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ
ตามคำสั่งองค์การต่าง ๆ และตามคำสั่งหรือคำแนะนำชี้แจง ของเจ้าคณะตรวจการ
ภาค และควบคุมดูแลการคณะสงฆ์ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอ
เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสในจังหวัดนั้นอำเภอหนึ่งมีกรรมการสงฆ์คณะหนึ่ง มี
เจ้าคณะอำเภอเป็นประธาน ประกอบด้วยกรรมการผู้บริหารการคณะสงฆ์อำเภอ ใน
หน้าที่ขององค์การต่าง ๆ บริหารการคณะสงฆ์อำเภอตามสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ กฎ-
องค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ ตามคำสั่ง คำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการ
สงฆ์จังหวัด หรือเจ้าคณะตรวจการภาค และควบคุมดูแลการคณะสงฆ์ อันเป็น
อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสในอำเภอนั้น แต่โดยพฤตินัยแล้ว การ
ปกครองคณะสงฆ์อำเภอ จังหวัด ดำเนินการโดยเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดใน
นามของคณะกรรมการสงฆ์อำเภอ และคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดโดยตลอด

๕. การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔
บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธร (มาตรา ๕๐) และคณะวินัยธรมีอิสระใน
การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ตามพระธรรมวินัยและสังฆาณัติ (มาตรา ๕๒) ได้มีสังฆา-
ณัติระเบียบการแต่งตั้งคณะวินัยธร พุทธศักราช ๒๔๘๕ บัญญัติให้มีคณะวินัยธรชั้นต้น

โดยปรกตจังหวัดละ ๑ คณะ และมีคณะวินัยธรชั้นอุทธรณ์และชั้นฎีกา คณะวินัยธรทุกชั้นให้อยู่ในสังกัดสมเด็จพระสังฆราช มีประธานคณะวินัยธรรับผิดชอบในงานธุรการของคณะวินัยธรทุกชั้น และตามประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ เมื่อเกิดการร้องเรียนกล่าวโทษขึ้น ให้ร้องเรียนต่อเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะฝ่ายบริหาร แล้วเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้บริหารจะต้องสืบสวนและทำทางระงับก่อน เมื่อระงับไม่ได้จึงให้เสนอจนถึงเจ้าคณะจังหวัดเพื่อส่งพระธรรมธรฟ้องร้องต่อคณะวินัยธร การดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นไปในลักษณะเดียวกับการฟ้องร้องคดีทางศาลของฝ่ายราชอาณาจักร ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปโดยยาก เพราะวิธีการอยู่คนละแนวที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย

๖. เรื่องสำคัญที่กำหนดไว้ในบทเฉพาะกาลมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๖ ที่บัญญัติว่า "ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนแต่อย่างช้าไม่เกินแปดปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ห้ามมิให้ออกสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว" และเป็นความมุ่งหวังของรัฐบาลสมัยที่ตราพระราชบัญญัตินี้ ดังได้กล่าวไว้ในแถลงการณ์เรื่องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ตอนท้ายว่า "สิ่งที่ควรชื่นชมยินดีในพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็คือเป็นการเปิดทางให้ได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นการใหญ่ และเมื่อการสังคายนาเสร็จลง....ก็อาจที่จะรวมนิกายสงฆ์เข้าเป็นอันเดียวกันได้ ความสามัคคีกลมเกลียวก็จะเกิดมีแก่ชาติไทย ทั้งในทางบ้านเมืองและทางพระศาสนา...." เนื่องจากเหตุการณ์บ้านเมืองผันผวนไม่แน่นอน การทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่คณะรัฐบาลชุดนี้มุ่งหวัง จึงไม่มีทางเป็นไปได้ เพราะการสังคายนาพระธรรมวินัยพระมหาเถรในอดีตได้สังคายนามาไว้ครบถ้วนแล้ว ไม่มีส่วนใดที่จะต้องสังคายนาต่อ หรือแก้ไขเพิ่มเติม ฉะนั้นการสังคายนาพระธรรมวินัยจึงไม่มีทางบังเกิดผลได้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงต้องยกเลิกไปในเมื่อได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๕

๑๒. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

หลังจากได้มีงานฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ในวันที่ ๑๒ - ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๐๐ ณ มณฑลพิธีที่ท้องสนามหลวงในกรุงเทพมหานคร และทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว คณะสงฆ์ รัฐบาล และประชาชนต่างได้พิจารณาเห็นว่า การจัดดำเนินการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลย์แห่งอำนาจ เช่นที่เป็นอยู่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ และระบบเช่นว่านี้เป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ ทุกฝ่ายจึงเห็นพ้องต้องกันว่าสมควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์เสียใหม่เพื่อให้สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปริณายกได้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทางมหาเถรสมาคม ตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา และความสงบเรียบร้อยของสังฆมณฑลสืบไป พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๕ พระราชบัญญัตินี้ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๙ ตอนที่ ๑๑๕ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๕ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๖

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีบทบัญญัติทั้งสิ้น ๔๖ มาตรานอกจากบททั่วไป และความอันเป็นบทเฉพาะกาลแล้ว แบ่งออกเป็น ๔ หมวด ดังนี้

หมวด ๑ สมเด็จพระสังฆราช มี ๕ มาตรา บัญญัติการสถาปนา พระอำนาจหน้าที่ การประกาศนามผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช และการพ้นจากตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราช

หมวด ๒ มหาเถรสมาคม มี ๘ มาตรา บัญญัติองค์ประกอบ การแต่งตั้ง เลขาธิการ สำนัก การพ้นจากตำแหน่ง การประชุม อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

หมวด ๓ การปกครองคณะสงฆ์ มี ๔ มาตรา บัญญัติการจัดระเบียบการ

ปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และการแต่งตั้งถอดถอนพระ-
อุปัชฌาย์ ซึ่งได้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมาย เถรสมาคม

หมวด ๔ นิคหกรรมและการสละสมณเพศ มี ๗ มาตรา บัญญัติเกี่ยวกับ พระ
ภิกษุจะต้องรับนิคหกรรมเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย การกำหนดหลักเกณฑ์
และวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการลงนิคหกรรมในกรณีต่าง ๆ

หมวด ๕ วัด มี ๔ มาตรา บัญญัติประเภทของวัด การสร้าง การตั้ง การ
รวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นไปตาม
วิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด เจ้าอาวาส อำนาจหน้าที่เจ้า-
อาวาส การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส

หมวด ๖ ศาสนสมบัติ มี ๒ มาตรา บัญญัติประเภทและการดูแลรักษา และ
จัดการศาสนสมบัติ

หมวด ๗ บทกำหนดโทษ มี ๓ มาตรา บัญญัติโทษผู้ฝ่าฝืนเกี่ยวกับนิคหกรรม
และผู้ใส่ความคณะสงฆ์ไทย

หมวด ๘ เบ็ดเตล็ด มี ๒ มาตรา บัญญัติให้พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรง
ตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นพนักงานตามความในประมวล
กฎหมายอาญา และการปกครองคณะสงฆ์อื่นนอกจากคณะสงฆ์ไทย ให้เป็นไปตามกฎ
กระทรวง

วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณา
โปรดสถาปนาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย) วัดสระเกศ ขึ้นดำรง
ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้บริหารการพระศาสนาตามพระ
ราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ สืบมา จนสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๘
และได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัด
มกุฏกษัตริยาราม ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก สืบแทน
ตั้งแต่วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ ต่อมา จนสิ้นพระชนม์ด้วยอุบัติเหตุรถยนต์ เมื่อวันที่
๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริ)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกสืบแทน

เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕ ต่อมาจนสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๗ และได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน์ วาสโน) วัชรราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ สืบต่อมาจนปัจจุบันนี้

๑๓. การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (มาตรา ๗)

สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมนูญ และกฎหมายมหาเถรสมาคม (มาตรา ๘) ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม (มาตรา ๙)

มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูป (๖ รูป) เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราช ทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูป และไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการ (มาตรา ๑๒) กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้ (มาตรา ๑๔)

อธิบดีกรรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม และกรรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม (มาตรา ๑๓)

มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมนูญใช้บังคับได้

จากบทบัญญัติที่ยกมาข้างนี้ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรง

ปัญหาการคณะสงฆ์ และทรงปกครองคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคม ซึ่งพระองค์เองทรงเป็นประธานกรรมการ เป็นการปกครองทั้งสังฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร ที่มีจุดปัญหาการจุดเดียว ย่อมก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ง่ายกว่าการปกครองแบบอื่น

ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ (ข้อ ๔)

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้กำหนดวิธีดำเนินการ เพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา ให้เป็นไปตามวิธีที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม (ข้อ ๕) และเพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นและเพื่อแบ่งเบาภาระของมหาเถรสมาคม ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์นิกายนั้น ๆ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

- (๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลางปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑, ๒, ๓, ๑๓, ๑๔ และ ๑๕
- (๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔, ๕, ๖ และ ๗
- (๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๘, ๙, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒
- (๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖, ๑๗ และ ๑๘
- (๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ธรรมยุตภาคทุกภาค

สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่และทรงมอบหมายอำนาจหน้าที่ ให้ปฏิบัติ

ตามมหามหาเถรสมาคม (ข้อ ๖)

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค จัดแบ่งเขตปกครองเป็นภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล (มาตรา ๒๑) ภาคคณะสงฆ์แบ่งเป็น ๑๘ ภาคให้รวมเขตปกครอง จังหวัดต่าง ๆ เป็นเขตปกครองภาค ตามกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๐๖) และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมส่วนจำนวนและเขตปกครองจังหวัดก็ดี อำเภอก็ดี และตำบลก็ดี ให้อนุโลมตามเขตปกครองของจังหวัด อำเภอ หรือตำบลแห่งราชอาณาจักร แต่เมื่อมีกรณีพิเศษจะกำหนดให้เป็นอย่างอื่นย่อมทำได้โดยระเบียบมหาเถรสมาคม

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ คือ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล เป็นผู้ช่วย เจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้ (มาตรา ๒๒) การแต่งตั้ง ถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอื่นเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนด ในกฎหมายเถรสมาคม

ตามกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

เจ้าคณะภาคมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตนดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ หรือระเบียบมหาเถรสมาคม คำสั่งมหาเถรสมาคม และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดจนพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตนและตรวจตรา ชี้แจงแนะนำการ ปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ในเขตจังหวัดของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค ข้อ (๑) เพิ่มการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ตามคำสั่งของผู้ บังคับบัญชาเหนือตน (ข้อ ๓)... ฯลฯ... วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะอำเภอ ข้อ (๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะ อำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาค ข้อ (๓)... ฯลฯ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะตำบล ข้อ (๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้ เป็นไปโดยชอบ

เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน เช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค ข้อ (๓)... ฯลฯ... วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาส ข้อ (๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส ให้เป็นไปโดยชอบ ข้อ (๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณร ... ฯลฯ ...

มาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาวัด ซักตักกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่ง มหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล
 มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัย
 อยู่ในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสีย
 จากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัด
 หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิด
 คำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ
 ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

นอกจากนี้มีกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้ง
 ถอดถอนพระสังฆาธิการ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระ
 อภิษณาย์ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร ฉบับที่
 ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุ และฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๑๓)
 ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ตลอดจนระเบียบและคำสั่งของมหาเถร
 สมาคม เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมาย

๑๔. การปฏิบัติงานของมหาเถรสมาคม

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการโดย
 ตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่ง
 สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูปและไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการ
 (มาตรา ๑๒) ตามกฎหมายจึงมีกรรมการมหาเถรสมาคม จำนวน ๑๑ - ๑๕ รูป
 โดยมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการ และกรมการศาสนาเป็นสำนักเลขาธิการ
 (มาตรา ๑๓)

มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อ
การนี้ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่ง
โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๘)

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕
สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปริณายกทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทางมหาเถร
สมาคม โดยทรงเป็นประธานกรรมการในการประชุมมหาเถรสมาคม บรรดากฎ
ระเบียบ คำสั่ง ของมหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชทรงลงพระนาม ประกาศใน
แถลงการณ์คณะสงฆ์ใช้ปกครองและบริหารการคณะสงฆ์

มหาเถรสมาคมดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ตามอำนาจหน้าที่โดยการ
ประชุมพิจารณาตรากฎ ระเบียบ หรือออกคำสั่ง เพื่อเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ตาม
ลำดับชั้น ได้นำไปใช้ในการปกครองและบริหารการคณะสงฆ์ ให้เป็นไปด้วยความ
เรียบร้อย ตลอดจนการพิจารณาริเริ่มงานต่าง ๆ และการแก้ไขข้อขัดข้องในการบริหาร
และปกครองของเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ตามระเบียบที่กำหนดไว้ด้วย

การประชุมมหาเถรสมาคมดำเนินการตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑
(พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคม คือมีการประชุมปรกติ
ซึ่งปัจจุบันมีการประชุมเดือนละ ๓ ครั้ง ทุกวันที่ ๑๐, ๒๐, ๓๐ ของเดือนตั้งแต่
พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๐ มหาเถรสมาคมได้ประชุมอำนวยการปกครอง และบริหารการ
คณะสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ดังบัญชีจำนวนครั้งและจำนวนเรื่อง การประชุมมหาเถร
สมาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๐ และได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม วางระเบียบและออก
คำสั่ง เพื่อดำเนินการปกครองและบริหารการคณะสงฆ์ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตาม
กฎหมายและพระธรรมวินัย ดังบัญชีกฎ ระเบียบ และคำสั่งที่ประกาศในแถลงการณ์
คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๒๐ ในการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ดังกล่าวนี้ มหา
เถรสมาคม ได้ตั้งคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการขึ้นพิจารณารายละเอียดทั้งที่เป็น
การประจำและเป็นการชั่วคราวเฉพาะกิจ เพื่อเสนอมหาเถรสมาคม พิจารณามีมติ
ที่เป็นคณะกรรมการประจำมีดังนี้

(๑) คณะอนุกรรมการร่างกฎหมายมหาเถรสมาคม

- (๒) คณะอนุกรรมการร่างกฎนิคคหกรรม
- (๓) คณะอนุกรรมการศูนย์ควบคุมพระภิกษุไปต่างประเทศ
- (๔) คณะกรรมการพิจารณางบประมาณศาสนสมบัติกลางประจำ
- (๕) คณะอนุกรรมการตั้งทุนสาธารณสงเคราะห์และศึกษาสงเคราะห์
- (๖) คณะอนุกรรมการร่างระเบียบเกี่ยวกับความประพฤติ ของพระภิกษุ
สามเณร
- (๗) คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์
- (๘) คณะกรรมการอำนวยการพระธรรมทูต
- (๙) คณะกรรมการอำนวยการโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล
- (๑๐) คณะอนุกรรมการพิจารณาถวายตราภรณ์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

ฯลฯ

กรรมการศาสนาในหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม ได้แบ่งส่วน
ราชการและกำหนดหน้าที่ในการรับสนองงานของมหาเถรสมาคมและถวายการอุปถัมภ์
ในการบริหารการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ดังนี้

- (๑) สำนักงานเลขานุการกรม ทำหน้าที่ประสานงาน และถวายความ
อุปถัมภ์การดำเนินงานของคณะสงฆ์ในด้านการเงิน
- (๒) กองแผนงาน รับสนองงานและถวายความอุปถัมภ์ ในด้านการวางแผน
งาน โครงการ และงบประมาณ ตลอดจนการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน
- (๓) กองพุทธศาสนสถาน รับสนองงานและถวายความอุปถัมภ์ ในด้าน
การสร้างวัด ตั้งวัด ย้ายวัด การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ การยกวัดราษฎร์เป็น
พระอารามหลวง การขอพระราชทานวิสุงคามสีมา การบูรณะและพัฒนาวัด และงาน
ด้านสาธารณูปการต่าง ๆ
- (๔) กองศาสนูปถัมภ์ ถวายความอุปถัมภ์และประสานงานกับคณะสงฆ์ในด้าน
การพระราชพิธี พระราชกุศล การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และการสาธารณ
สงเคราะห์ของคณะสงฆ์
- (๕) กองศาสนศึกษา ถวายความอุปถัมภ์ และรับสนองงานด้านการศาสน-

ศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(๖) สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม รับสนองงานด้านการประชุม มหาเถรสมาคมและการประชุมคณะกรรมการและอนุกรรมการที่มหาเถรสมาคมแต่งตั้ง งานแถลงการณ์คณะสงฆ์ งานปฏิบัติศาสนกิจของสมเด็จพระสังฆราช และกรรมการ มหาเถรสมาคม งานปกครองคณะสงฆ์ งานพระสังฆาธิการ งานสังฆการ งาน สมณศักดิ์ งานนิตยภัตติและการประสานงานกับคณะสงฆ์ต่างประเทศ

(๗) สำนักงานศาสนสมบัติ รับสนองงานและดำเนินการเกี่ยวกับ ดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติกลางและศาสนสมบัติของวัด

๑๕. บทสรุป

คณะสงฆ์ไทยเป็นคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานแบบเถรวาทซึ่งยึดถือ ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นพระพุทธบัญญัติอย่างบริสุทธิ์มิได้ปฏิรูปให้เปลี่ยนแปลง ไป ตามความต้องการของผู้ปฏิบัติ เช่นลัทธิอื่นหรือคณะสงฆ์อื่น ดังนั้นในการปกครองคณะ- สงฆ์ทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมาจึงยึดมั่นในพระธรรมวินัยเป็นกฎหมายสูงสุด แม้พระภิกษุ สามเณรจะต้องยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีหรือกฎหมายของบ้านเมืองในฐานะที่เป็น สมาชิกของสังคมไทยทางหนึ่งด้วย ก็จะต้องอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย อย่างเคร่ง- ครัด พระมหากษัตริย์องค์เอกอัครศาสนูปถัมภกก็ดี ประชาชนชาวไทยพุทธศาสนิกชน ผู้ นับถือและอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาโดยถือเป็นศาสนาประจำชาติก็ดี ทรงหวังและ หวังจะได้พระภิกษุสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยไว้เป็นมิ่งขวัญ และที่พึ่งทางใจของ ประชาชนทั้งชาติ การปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จน ถึงปัจจุบันจึงยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย

การปกครองคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรให้เป็นคณะหนึ่งคณะเดียว คือคณะ สงฆ์ไทยเป็นความมุ่งหวังของสังคมไทยซึ่งมีสถาบันหลักคือชาติ ศาสนา พระมหา- กษัตริย์ เป็นเครื่องค้ำจุนอธิปไตยของประเทศให้มั่นคงถาวรการสถาปนาสมเด็จพระ- สังฆราชเป็นสกลมหาสังฆปริณายกของสังฆมณฑลทั่วพระราชอาณาเขต ซึ่งปรากฏหลัก

ฐานแนชดตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระบรมราชาโอบายของพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวที่จะทรงสร้างสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียว ของประชาชนทั้งชาติ เพื่อการนี้สมเด็จพะสังฆราชจึงควรเป็นผู้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ โดยเป็นจุดกลางจุดเดียวของสังฆมณฑล มิใช่การแบ่งแยกหรือถ่วงดุลย์อำนาจระหว่างผู้มีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ในคณะสงฆ์

กฎหมายคณะสงฆ์ที่เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ ทั้ง ๓ ฉบับ นายโชติทองประยูร กล่าวไว้ในหนังสือกฎหมายคณะสงฆ์ ว่า

" สมัยที่ ๑ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ พระมหากษัตริย์องค์อัครศาสนูปถัมภก โดยพระองค์เอง หรือโดยทรงมอบหมายสมเด็จพะมหาสมณเจ้า หรือสมเด็จพะสังฆราช ทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เอง และทรงรับผิดชอบเอง มหาเถรสมาคมเพียงแต่เป็นที่ทรงปรึกษาเท่านั้น

สมัยที่ ๒ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ สมเด็จพะสังฆราช ทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองไม่ได้ ต้องทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางสังฆสภา คณะสังฆมนตรีและคณะวินัยธร ซึ่งแยกกันรับผิดชอบดำเนินงานแทน โดยไม่ต้องทรงรับผิดชอบแต่ประการใด

สมัยที่ ๓ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นระบบสายกลาง ในระหว่างสมัยที่ ๑ และ ๒ คือทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงรับผิดชอบร่วมกับมหาเถรสมาคมแต่ทางเดียว โดยทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมควบไปด้วย "

เมื่อพิจารณาในแง่การปกครอง กฎหมายคณะสงฆ์สมัยที่ ๓ ตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก เป็นตำแหน่งที่ทรงมีอำนาจและหน้าที่ที่สมบูรณ์ ครอบคลุมความหมายของตำแหน่งอย่างแท้จริง คือ สมเด็จพะสังฆราชทรงเป็นทั้งประธานสังฆสภา สังฆนายก และประธานคณะวินัยธร ตามอำนาจที่แบ่งแยกไว้ในสมัยที่ ๒ ครอบคลุมและตรงตามประเพณีพระสงฆ์ปกครองคณะ ซึ่งสืบเนื่องติดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลด้วย และเมื่อพิจารณาตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ตามพระราชบัญญัติและตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ดังกล่าวมาแล้ว ในข้อ ๑๓

และข้อ ๑๔ จะเห็นว่ารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทย ในเวลานี้ เป็นการบริหาร และการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งอนุวัติให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย และกฎหมายบ้านเมือง ให้มีความเรียบร้อยดีงาม สามารถที่จะดำเนินการด้านศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ และการอำนวยการประโยชน์สุขแก่พุทธศาสนิกชน ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ของ บ้านเมืองและของโลกปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยและพระพุทธศาสนาจะมีความมั่นคง และ เจริญก้าวหน้า ถ้าหากว่าพระภิกษุสามเณร เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับปฏิบัติตาม พระธรรมวินัยและดำเนินการคณะสงฆ์ ตามอำนาจหน้าที่อย่างจริงจังจงดลบันดาล ทั่วสังฆมณฑล และช่วยกันขจัดผู้ทำลายและบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาให้หมดสิ้นไป.

รายชื่อ กฎ ระเบียบ คำสั่งมหาเถรสมาคม
ที่ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๑

๑. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑ หน้า ๑)
๒. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคม (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๓ หน้า ๑๔)
๓. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๓ หน้า ๔๗)
๔. ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรผู้ประสบภัย พ.ศ. ๒๕๐๖ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๕ หน้า ๒๑๕)
๕. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖ หน้า ๒๓๗)
๖. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดจำนวนและเขตปกครองอำเภอ พ.ศ. ๒๕๐๖ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖ ภาค ๒ หน้า ๒๖๐)
๗. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดจำนวนและเขตปกครองตำบล พ.ศ. ๒๕๐๖ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖ ภาค ๒ หน้า ๒๖๓)
๘. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๔๖๗)
๙. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้ง ถอดถอนพระสังฆาธิการ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๕๖๑)
๑๐. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๕๘๑)
๑๑. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้ง ถอดถอนพระอุปัชฌาย์ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๕๘๕)

๑๒. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้ง ถอดถอน
ไวยาวัจกร (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๖๐๑)
๑๓. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิคกรรมแก่
พระภิกษุ (เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๖๐๗)
๑๔. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการร้องทุกข์ พ.ศ. ๒๕๐๖ (เล่ม ๕๑
ตอนที่ ๑๒ หน้า ๖๐๙)
๑๕. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌาย์ พ.ศ. ๒๕๐๗
(เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๔ หน้า ๑๒๓)
๑๖. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีการแต่งตั้งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส
และผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๐๗ (เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๖
หน้า ๒๕๑)
๑๗. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีปฏิบัติในการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุ
สามเณร พ.ศ. ๒๕๐๗ (เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๖ หน้า ๒๕๕)
๑๘. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์ให้มีรองเจ้าคณะอำเภอ และรอง
เจ้าคณะจังหวัด พ.ศ. ๒๕๐๗ (เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๑ หน้า ๓)
๑๙. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกประกาศองค์การศึกษา และเรื่องให้
ยกเลิกใบย้ายทะเบียนนักรธรรมและเปรียญ (เล่ม ๕๓ ประจำเดือน
พฤศจิกายน ๒๕๐๘ หน้า ๖๑๖)
๒๐. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกประกาศองค์การศึกษา และเรื่องให้
ยกเลิกการจำหน่ายนักรธรรม (เล่ม ๕๓ ประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๘
หน้า ๖๑๘)
๒๑. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕
ป.ธ. ๖ (เล่ม ๕๓ ประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๘ หน้า ๖๒๑)
๒๒. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๕ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๐๙) ว่าด้วยการแต่งตั้ง
ถอดถอน พระสังฆาธิการ (เล่ม ๕๔ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๗๖๗)
๒๓. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการแบ่งหลักสูตร การแบ่งเวลาเรียน และ

- การแบ่งสอนในชั้นบาลี ประโยค ป.ธ. ๓ (เล่ม ๕๕ ตอนที่ ๗ หน้า ๓๘๕)
๒๔. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดงานวัด พ.ศ. ๒๕๑๐ (เล่ม ๕๕ ตอนที่ ๕ หน้า ๕๑๒)
๒๕. ประกาศมหาเถรสมาคม เรื่องกำหนดเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนอำเภอก (เล่ม ๕๕ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๖๓๓)
๒๖. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคาร ในที่วัด หรือที่ซึ่งขึ้นต่อวัดอันมีผู้เช่าอยู่ พ.ศ. ๒๕๑๐ (เล่ม ๕๕ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๖๓๔)
๒๗. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องควบคุมการเรียไร พ.ศ. ๒๕๑๑ (เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๖ หน้า ๒๕๗)
๒๘. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๖ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๑) ว่าด้วยการ แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส (เล่ม ๕๖ ตอนที่ ๑๓ หน้า ๗๓๓)
๒๙. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ (เล่ม ๕๗ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๗ หน้า ๓๕๑)
๓๐. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ (เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๒ หน้า ๔๙)
๓๑. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๑๓ ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทน เจ้าอาวาส (เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๗ หน้า ๓๒๔)
๓๒. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีปฏิบัติการส่งพระภิกษุไปประจำวัดไทยพุทธ- คยา ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๑๔ (เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๘ หน้า ๓๙๕)
๓๓. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๕) ว่าด้วยจำนวน และเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เล่ม ๖๐ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๒ หน้า ๑)
๓๔. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๕) ว่าด้วยระเบียบ การปกครองคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๐ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๓ หน้า ๑)
๓๕. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๗ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๕) ว่าด้วยการแต่งตั้ง ถอดถอน พระอุปัชฌาย์ (เล่ม ๖๐ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๓ หน้า ๕)

๓๖. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๕) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เล่ม ๖๐ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๘ หน้า ๑)
๓๗. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกอำเภopakขม ขึ้นเป็นเขตปกครองอำเภอทางคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๘ หน้า ๒๗๔)
๓๘. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอทางคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๑๐ หน้า ๓๒๒)
๓๙. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกอำเภอ ขึ้นเป็นอำเภอทางคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๓๘๓)
๔๐. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกอำเภอ ขึ้นเป็นอำเภอทางคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๑๕ หน้า ๕๓๕)
๔๑. คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องห้ามพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมือง พ.ศ. ๒๕๑๗ (เล่ม ๖๒ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๑๑ หน้า ๑)
๔๒. คำสั่งมหาเถรสมาคม ที่ ๒/๒๕๑๘ เรื่องอดีตพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถร) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และอดีต พระศาสนโศภณ (ปลอด อุตถกาโรเถร) วัดราชาธิวาสวิหาร (เล่ม ๖๓ ตอนที่ ๒ หน้า ๙)
๔๓. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชน พ.ศ. ๒๕๑๘ (เล่ม ๖๓ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๕ หน้า ๗๑)
๔๔. คำสั่งมหาเถรสมาคม ที่ ๕/๒๕๑๘ เรื่องแต่งตั้งอนุกรรมการพิจารณาเรื่องวัดคีรีวง (ร้าง) จังหวัดนครสวรรค์ (เล่ม ๖๓ ตอนที่ ๘ หน้า ๑)
๔๕. คำสั่งมหาเถรสมาคม ที่ ๗/๒๕๑๘ เรื่องแต่งตั้งอนุกรรมการ พิจารณาร่างระเบียบว่าด้วยการซื้อไม้ (เล่ม ๖๓ ตอนที่ ๘ หน้า ๑)
๔๖. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการขอซื้อไม้ ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ (เล่ม ๖๕ ตอนที่ ๑ หน้า ๑)
๔๗. กฎกระทรวงฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๒๐) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (เล่ม ๖๕ ตอนที่ ๖ หน้า ๒)

๔๘. คำสั่งมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการปลูกต้นไม้ในที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ (เล่ม ๖๕ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๗ หน้า ๑)
๔๙. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๐) ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคม (เล่ม ๖๕ ตอนที่ ๙ หน้า ๖)
๕๐. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๐) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เล่ม ๖๕ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๑๐๑)
๕๑. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๔ หน้า ๓)
๕๒. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๔ หน้า ๗)
๕๓. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๕ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๔ หน้า ๑๑)
๕๔. กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๐ แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๕ หน้า ๑๘)
๕๕. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการสอนศีลธรรม พ.ศ. ๒๕๒๑ (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๘ หน้าพิเศษ)
๕๖. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการสอนธรรมศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑ (เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๘ หน้าพิเศษ)

หนังสืออ้างอิง

๑. ตำนานคณะสงฆ์ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๒. พุทธศาสนาในเอเชีย ของพระศรีวิสุทธิโมลี มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราช อุฎฐายีมหาเถระ พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์ กรุงเทพฯ ฯ พ.ศ. ๒๕๑๕
๓. กฎหมายคณะสงฆ์ ของ นายโชติ ทองประยูร
๔. สมเด็จพระสังฆราชรัตนโกสินทร์ ๑๘ พระองค์ ของ เรือง อรรถวิบูลย์ สำนักงานหอสมุดกลาง ฯ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๘
๕. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑ ถึงฉบับที่ ๑๐ และระเบียบมหาเถรสมาคม โรงพิมพ์กรมการศาสนาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
๖. รวมกฎหมายคณะสงฆ์ (รัชกาลที่ ๑ - ปัจจุบัน) พิมพ์โรเดียวในวงงานของศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย พ.ศ. ๒๕๒๑
๗. ประมวลมติคณะสังฆมนตรี เล่ม ๑ - ๒ คณะกรรมการประมวลและเรียบเรียงมติสังฆมนตรี พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๑๙ และ พ.ศ. ๒๕๑๙
๘. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ ๕๑ - ๖๕ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๐
๙. บันทึกรายงานการประชุมมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๒๐ เอกสารโรเดียวของกรมการศาสนา

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์โดยสังเขป

ลักษณะปกครองคณะสงฆ์โดยสังเขป

สมัยพุทธกาล

๑. พระพุทธเจ้า (พระองค์เดียว) โดยธรรมาธิปไตย

(ทรงแสดงธรรม บัญญัติวินัย - นิติบัญญัติ
ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ - บริหาร
ทรงวินิจฉัยอภิกกรรม - ตูลาการ)

๒. พระพุทธเจ้า - พระธรรมราชา มีพระสาวกเป็นพระธรรมเสนาบดี
ช่วยตามที่โปรดให้ช่วย กับพระโมคคัลลานะ และ พระเถระทั้งหลายผู้เป็นพระสังฆปิตร
พระสังฆปริณายก

ข้อ ๑-๒นี้ เป็นมูลฐานแห่งการปกครอง
คณะส่วนกลาง

(สมเด็จพระสังฆราช มหาเถระสมาคม
ตามกฎหมายคณะสงฆ์ปัจจุบัน)

๓. ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวง โดยเป็นการกสงฆ์ผู้เข้า
ประชุมพึงเป็น สมานสังวาสกัน และจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ และจะต้องเป็นไปตาม
ธรรมวินัย (ธรรมาธิปไตย)

๔. การปกครองภายใน เนื่องด้วยพระเถระ (เถราธิกะ) เช่น
พระอุปัชฌายะ อาจารย์ ปกครองสหธรรมิกอันเตวาสิก

พระเถระ ปกครองอาวาสภิกษุ (ภิกษุในอาวาส) นั้น ๆ

ข้อ ๓-๔ นี้ เป็น มูลฐานแห่งการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค (เจ้าอาวาส เจ้าคณะ ตามลำดับชั้น)

๕. เมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ก็มี สมานสังฆวาสะ นานาสังฆวาสะ ก็ขึ้น อยู่ในข้อ ๑-๒ และปฏิบัติตามนัยข้อ ๓-๔

๖. พระพุทธเจ้าทรงมอบให้พระธรรมวินัย เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงล่วงไป ต้องถือ ธรรมาธิปไตย เป็นหลักสำคัญ

ข้อ ๕-๖ นี้ เป็นมูลฐานแห่งการแบ่งออกเป็นฝ่ายเถรวาท อัจฉริยวาท ต่อมาเป็นหินยาน หรือ ทักขิณิกาย และมหายานหรืออุตรนิกาย และแบ่งย่อยออกเป็นนิกายต่าง ๆ ตลอดถึงฝ่ายคามวาสี อรัญญวาสี เป็นมูลฐานแห่งการปกครองคณะสงฆ์ตามสังกัด วาตะ หรือวาสะ (คาม-อรัญญวาสี) หรือนิกาย แต่ก็รวมอยู่ในข้อ ๖ คือ พระธรรมวินัย ศาสดา หรือ ธรรมาธิปไตย

ข้ออ้าง พระไตรปิฎก เล่ม ๒๒/๑๖๙, เล่ม ๑๓/๑๙๗, เล่ม ๒๓/๒๑, เล่ม ๗/๑๗๒, เล่ม ๔/๒๒๖
ฯ ล ฯ

หมายเหตุ

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการปกครองภายในศาสนาเอง ทางรัฐไม่เข้ามาเกี่ยว แต่ก็เข้ามาช่วยอุปถัมภ์

อารักขาในบางคราว และทางศาสนา
 ไม่เข้าไปเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ไม่
 แสดงธรรมขัดแย้งกับการเมืองไม่ปฏิบัติ
 ให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้าน-
 เมือง เช่นไม่บวชราชภักดิ์ (ข้าราชการ)
 ซึ่งมีได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว

สมัยหลังพุทธปรินิพพาน
 ในชมพูทวีป (อินเดีย)

พระเถระ หรือ พระอาจารย์ ในเถรวาทหรืออจารีวาท ในสำนักนั้นๆ เนื่อง
 มาจากเป็นพระอุปัชฌายะอาจารย์ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เคารพนับถือยกย่องกันขึ้นเอง
 เช่นในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๑

พระกัณฺโถเถระ - เป็นพระสังฆปริณายก ในฝ่ายเถรวาท (ที่ถือไม่ถอนสิกขา
 บท เล็กน้อยตามพระพุทธานุญาต (ใกล้ปรินิพพาน)

พระปุราณะ - เป็นพระสังฆปริณายกอีกฝ่ายหนึ่ง โดยที่ท่านได้รับการ ชักชวน
 ให้ปฏิบัติตามฝ่ายเถรวาท แต่ท่านตอบว่า พระเถระทั้งหลายก็สังคายนาพระธรรมวินัย
 กันดีแล้ว แต่ท่านจักทรงไว้ตามที่ท่านได้สดับมาเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 แสดงว่าท่านไม่ยอมรับปฏิบัติ เป็นการเริ่มต้นแห่งการแยกออกเป็นฝ่าย อจารีวาท
 (ที่ถือถอนสิกขาบท เล็กน้อยได้ตามพระพุทธานุญาต)

วิ. ปัญจสติก. ๗/๓๘๘

การปกครองคณะสงฆ์กระจายกันอยู่ ในสำนัก ในวาทีหรือนิกายนั้นๆ ทางรัฐ
 ยังไม่เข้ามาเกี่ยวข้องภายในคณะสงฆ์ แต่ก็ให้อุปถัมภ์ในบางคราว ในวาทีหรือนิกาย
 ที่พระราชารู้ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐนั้น ๆ นับถือ เช่นพระเจ้าอโศกมหาราช ทรง

อุปถัมภ์ฝ่ายเถรวาท มีพระโมคคัลลสีบุตรตีสสเถระเป็นหัวหน้า ในสมัยสังคายนาของ
ฝ่ายเถรวาทครั้งที่ ๓ ส่วนพระเจ้ากนิษฐก ทรงอุปถัมภ์ฝ่ายอาจารย์วาท ในสมัย
สังคายนาของฝ่ายนั้น

การปกครองคณะสงฆ์ในลังกาทวีป

พระเถระผู้เป็นสังฆปิตุร สังฆปริณายก พระอุปัชฌายะ อาจารย์ เจ้าอาวาส
นั้น ๆ ปกครองอนุวัตรตามแบบเถรวาท สมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาลในชมพูทวีป

ลังกาเป็นเกาะเดียว เมื่อพระราชาธิบดีและประชาชนชาวเกาะ ส่วนใหญ่
นับถือพุทธศาสนา จึงเท่ากับเป็นศาสนาประจำชาติ ทางราชอาณาจักรจึงอุปถัมภ์
พุทธศาสนาเป็นพิเศษ และถวายสมณศักดิ์แก่พระสังฆปริณายก เป็น มหาสวามี สวามี
มีราชทินนามต่าง ๆ

เดิมมีนิกายเดียว - มหินทนิกาย เพราะสืบมาจากพระมหินทเถร ผู้เป็น
ประมุขสงฆ์นำพุทธศาสนามาประดิษฐานในลังกาสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ ต่อมาแยกออก
เป็น คณะมหาวีหาร และ คณะอภัยคีรีวิหาร คณะหลังนี้ ต่อมาแยกออกไปอีกคณะหนึ่ง
ชื่อคณะเขตวนวาสี

ต่อมามีนิกายต่าง ๆ เช่น สยามนิกาย หรืออุบาสีนิกาย จากประเทศไทย
และนิกายต่าง ๆ จากประเทศพม่ารามัญ

ปัจจุบัน ฝ่ายสยามนิกาย มีสังฆนายก ๒ รูป ฝ่ายคามวาสีรูปหนึ่ง อรัญวาสี
รูปหนึ่ง

นิกายอื่นต่าง ๆ มีสังฆนายกเฉพาะนิกายนั้น ๆ ปกครอง

ยังไม่มีกฎหมายคณะสงฆ์โดยตรง การปกครองคณะสงฆ์ จึงอาศัยหลักความ
เคารพเชื่อฟังพระสังฆเถระเป็นสำคัญ และตามกฎหมายของบ้านเมือง กับตามคำสั่ง
ของรัฐบาลบางประการ

การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์และประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา สายเถรวาท จึงเท่ากับเป็นศาสนาประจำชาติ เช่นเดียวกับลังกา การปกครองคณะสงฆ์ภายใน กับที่เกี่ยวแก่บ้านเมือง ก็คงคล้ายกับลังกา คือ :-

๑. มีสังฆปริณายก มีพระอุปัชฌายะ อาจารย์ ตามข้อ ๑ - ๒ สมัยพุทธกาล
๒. พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมณศักดิ์ พระราชทินนาม
๓. มีสังฆนายกแห่งวาสะ หรือฝ่าย และมีเจ้าคณะประจำเมืองต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง ตามข้อ ๓ - ๔ - ๕ - ๖ สมัยพุทธกาล
๔. ชื่อสูงสุดแห่งพระสังฆปริณายกว่า พระสังฆราช รองลงมาว่า ปุครุ ปรากฏในศิลาจารึก

นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า น่าจะมีพระสังฆราชกว่าองค์เดียว เพราะวิธีปกครองในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานี เป็นเมืองประเทศราชโดยมาก เมืองใหญ่เมืองหนึ่งน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่ง (ในทำเนียบชั้นหลัง ยังเรียกว่าพระสังฆราชอยู่หลายเมือง เพิ่งเปลี่ยนเป็นสังฆปาโมกข์ในรัชกาลที่ ๔) ส่วนเมืองน้อยจึงมีเพียงปุครุ เป็นพระสังฆปริณายก คำนี้เปลี่ยนเรียกว่า พระครู แต่ในครั้งสุโขทัย

๕. ในหนังสือพงศาวดารเหนืออีกแห่งหนึ่งว่า จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเป็น :-

ฝ่ายขวา	-	คามวาสี	-	คันถุระ
ฝ่ายซ้าย	-	อรัญวาสี	-	วิปัสสนาธุระ

นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า จะเรียกจะจดว่า คาม - อรัญวาสี ก็ยาก จึงเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า ขวา ซ้าย อนุโลมตามชื่อที่จัดหมวดกรรมในราชการ ซึ่งง่ายแก่การเรียกการจด

๖. ทำเนียบคณะสงฆ์สมัยสุโขทัยในพงศาวดารเหนือว่า ดังนี้ :-

ฝ่ายขวา

พระสังฆราชา
พระครูธรรมไตรโลก
พระครูยาโชค
พระครูธรรมเสนา

อยู่วัดมหาธาตุ
อยู่วัดเขากี้แก้ว
อยู่วัดอุทยานใหญ่
อยู่วัดโหนดไม้ปรากฏ

ฝ่ายซ้าย

พระครูธรรมราชา
พระครูญาณไตรโลก
พระครูญาณสิทธิ์

อยู่วัดไตรภูมิป่าแก้ว (ชื่อป่าแก้ว
เห็นจะเต็มเข้าในชั้นกรุงศรี -
อยุธยา เป็นราชธานี)
อยู่วัดโหนดไม้ปรากฏ
อยู่วัดโหนดไม้ปรากฏ

สมัยกรุงศรีอยุธยา

๑. ในชั้นต้นแห่งกรุงเก่า คณะและเจ้าคณะใหญ่

ฝ่ายคามวาสี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ฝ่ายอรัญวาสี สมเด็จพระวันรัต

องค์ไหนมีพรรษายุกาลมาก ก็เป็น สมเด็จพระสังฆราช

๒. ต่อมา เมื่อคณะป่าแก้วจากลังกามีมากขึ้นในกรุงเก่า และ หัวเมือง
ปักษ์ใต้ชั้นหลัง ต้องแยกคณะคามวาสีเป็น ๒ คณะ จึงเอาตำแหน่งพระวันรัต ไปเป็น
เจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายใต้ ตั้งนามเจ้าคณะใหญ่อรัญวาสีขึ้นใหม่ว่า พระพุทธาจารย์
(เปลี่ยนเป็น พุฒาจารย์ ในรัชกาลที่ ๔)

๓. ต่อมา สมัยพระมหากษัตริย์ (พระราชบิดาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) แบ่งออกเป็น -

คณะเหนือ ขึ้นในสมเด็จพระอริยวงศาคต
คณะใต้ ขึ้นในสมเด็จพระวันรัต (ป่าแก้ว)

๔. คำว่า "สมเด็จพระสังฆราช" นำมาจากเขมรสมัยอยุธยา เดิมคำว่า "พระสังฆราช" มีมากองคค์ คือในราชธานี และหัวเมืองใหญ่ทั้งหลายจึง

ก. สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ขึ้นองค์หนึ่งใหญ่กว่าพระสังฆราช หรือสังฆราชาทุกองค์

ข. ตั้งพระครูในราชธานีขึ้นเป็นพระสังฆราชาคณะ ให้พิเศษกว่าพระครูทั่วไป แต่เดิม แต่มาเรียกสั้น ๆ ว่าพระราชาคณะ
ครั้งกรุงเก่าจึงมีสังฆปรินายกเป็น ๓ ชั้น :-

- (๑) สมเด็จพระสังฆราช
- (๒) พระสังฆราชาคณะ
- (๓) พระครู

๕. สรุปรูปพระเถระผู้ทรงสมณศักดิ์

- (๑) สมเด็จพระสังฆราช ชาย ขวา ได้แก่ สมเด็จพระอริยวงศ์ และสมเด็จพระวันรัต
- (๒) พระพุทธานจารย์ พระพุทธโฆษาจารย์ พระพิมลธรรม พระธรรมโคดม
- (๓) พระพรหมมุนี พระธรรมเจดีย์ พระธรรมไตรโลก
- (๔) พระเทพกวี พระเทพมุนี พระญาณไตรโลก
- (๕) พระราชาคณะสามัญ มีราชทินนามต่าง ๆ

จึงได้คณะและเจ้าคณะใหญ่ ดังนี้ :-

- (๑) คณะคามวาสี ฝ่ายชาย (เหนือ) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
- (๒) คณะอรัญวาสี (หรือเรียกว่า คณะกลางฝ่ายอรัญวาสี) สมเด็จพระ

พระพุทธานุชาจารย์
(๓) คณะคามวาสี ฝ่ายขวา (ใต้) สมเด็จพระวันรัต

สมัยกรุงธนบุรี

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงภู่พื้นฟู พระพุทธศาสนา ทรงแสวงหาเลือกสรรพระจากเมืองต่าง ๆ มาทรงสถาปนาและตั้งเป็นสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น เพื่อให้พระพุทธศาสนาทั้งด้านปริยัติ ด้านปฏิบัติ และด้านคณะสงฆ์ คืบคลานเหมือนอย่างสมัยก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา แต่ยังไม่ทันเรียบร้อย

รูปการปกครองคณะสงฆ์ก็ทรงจัดขึ้น เค้าวัดเกี่ยวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา แบ่งเป็นฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา (ซ้าย - เหนือ - อุดตม ขวา - ใต้ - ทักษิณ) สมัยสุโขทัยจัดคณะคามวาสีเป็นฝ่ายขวา คณะอรัญญวาสีเป็นฝ่ายซ้าย มีพระสังฆราชา เป็นเจ้าคณะทั้งสองฝ่าย ในพระนครศรีอยุธยา จัดคณะคามวาสีเป็นฝ่ายซ้าย สมเด็จพระอริยวงศาส์สังฆราชาธิบดีเป็นเจ้าคณะ จัดคณะอรัญญวาสีเป็นฝ่ายขวา เข้าใจว่าพระพนรัตน์เป็นเจ้าคณะ

คณะเหนือ คณะใต้ ยังไม่ได้จัดขึ้นในครั้งกรุงเก่ากระมัง เวลาเหมาะที่นำจัดในปูนหลังนี้ เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบชุมนุมฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ได้แล้ว

ตั้งแต่จัดคณะเหนือ คณะใต้ ขึ้นแทนแล้ว สองคณะนี้ย่อมรวมเอาคณะอรัญญวาสีเข้าไว้ในเขตของตน ๆ คือคณะหนึ่ง ๆ อาจแยกออกเป็น ๒ คณะย่อย คือฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี เพราะเหตุนี้นามเจ้าคณะใหญ่จึงลงท้ายว่า " มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญญวาสี "

(แถลงการณ์คณะสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ว.ว.)

แม้จะจัดแบ่งเป็นคณะ เหนือคณะใต้รวมเอาฝ่ายคามวาสีฝ่ายอรัญญวาสีไว้ด้วยกันก็ตาม วัตถุประสงค์ใหญ่คงเป็นฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสีได้เคยแยกเป็นคณะหนึ่งต่างหากมาก่อนแล้ว ฉะนั้นจึงน่าจะรู้สึกว่ายกอยู่เป็นอีกคณะหนึ่งในนาม หรือยังคงมีตำแหน่งเจ้าคณะ หรือยังมีได้เล็กตำแหน่งเจ้าคณะฝ่ายอรัญญวาสี จึงยังคงมีเค้าเป็น ๓ คณะ คือคณะ

เหนือ คณะใต้ คณะอรัญวาสี (หรือคณะกลางฝ่ายอรัญวาสี ดังที่เรียกคณะนี้ ในสมัย
กรุงศรีอยุธยา)

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(กรุงเทพฯ)

สมัยรัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๑ ทรงฟื้นฟูปรับปรุงพระพุทธศาสนาทุกด้าน ทรงสถาปนาพระอาราม
ใหญ่น้อย รวบรวมทำสังคายนาพระไตรปิฎก ทรงปรับปรุงการคณะสงฆ์ ทรงแสวงหา
เลือกสรรพระสงฆ์ ทรงสถาปนาแต่งตั้งพระสังฆราช พระราชาคณะทั้งปวง

การปกครองคณะสงฆ์ ก็คงแบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ ทุกคณะ ประกอบด้วย
คามวาสี อรัญวาสี มีการเปลี่ยนแปลงนามพระราชาคณะบ้าง แต่ก็ยังมีเค้าเป็น ๓ คณะ
คือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญวาสี (ซึ่งยังคงมีแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ)

สมัยรัชกาลที่ ๒

ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร แต่เปลี่ยนแปลงแก้ไขการเรียน การสอบ พระ
ปริยัติธรรม ซึ่งแต่เดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยากำหนดบาเรียนเป็น ๓ ชั้น (บาเรียน
ตรี - แปลพระสูตร บาเรียนโท - แปลพระสูตรพระวินัย บาเรียนเอก - แปลทั้ง ๓
ปิฎก) เป็นบาเรียน ๔ ประโยค (บาเรียน ๓ = ตรี บาเรียน ๔-๕-๖ = โท บา-
เรียน ๗ = เอก ส, คือ เอกสามัญ บาเรียน ๘ = เอกม. คือ เอกมัชฌิมา บา-
เรียน ๙ = เอกอุ. คือ เอกอุคม)

การปกครองคณะสงฆ์จึงคงแบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ ทุกคณะ ประกอบด้วย
คามวาสี อรัญวาสี แต่ยังคงมีเค้าเป็น ๓ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญ-
วาสี (ซึ่งยังคงมีแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ)

สมัยรัชกาลที่ ๓

โปรดให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในจังหวัดกรุงเทพฯ ฯ โดยมาก
เข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะกลาง ขึ้นในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
แต่ยังทรงเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์ วัดพระเชตุพน คณะใหญ่จึงเป็น ๔ คณะ
มาแต่นั้น คือ

คณะเหนือ

คณะใต้

คณะกลาง

คณะอรัญวาสี (ซึ่งยังคงมีแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ)

ในรัชกาลนี้ มีวัดหลวง วัดราษฎร์ สร้างขึ้นใหม่มาก โปรดให้ปฏิสังขรณ์ วัด
เก่าก็มากการศึกษาพระปริยัติธรรม ทรงบำรุงขึ้นมาก และทรงมอบหมายให้เป็นพระ
ราชาคณะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ทรงผนวชอยู่ การเล่า-
เรียนจึงเจริญมาก

คณะธรรมยุตได้เริ่มตั้งขึ้นในรัชกาลนี้ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ซึ่งได้ทรงผนวชมาตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๒ และได้ทรงผนวชอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๓ มี
พระนามฉายาว่า วชิรญาโณ แต่ยังขึ้นอยู่ในคณะกลาง ซึ่งมีกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ชิโนรส ทรงเป็นเจ้าคณะ เดิมเรียกว่า บวรนิเวศาคณะ

สมัยรัชกาลที่ ๔

คณะใหญ่ก็คงแบ่งเป็น ๔ เหมือนรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนากกรมหมื่นนุชิตชิโน-
รส ขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นประธานแห่งสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาจักร
จักร พ.ศ. ๒๓๙๔

คณะใหญ่ทั้ง ๔ และเจ้าคณะใหญ่ที่ทรงสถาปนาในต้นรัชกาล คือ

๑. คณะเหนือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อู่) วัดสุทัศน์

๒. คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (เข่ง) วัดอรุณราชวราราม

๓. คณะกลาง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลก ย้ายมา

อยู่วัดมหาธาตุ

๔. คณะอรัญวาสี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศ

คณะกลางที่โปรดให้ตั้งขึ้นและขึ้นในกรมสมเด็จพระปรमानุชิต ในรัชกาลที่ ๓ มาในรัชกาลที่ ๔ การบังคับบัญชาว่ากล่าว ก็เห็นจะอยู่ที่วัดพระเชตุพน แม้เมื่อกรม-สมเด็จพระปรमानุชิตสิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๒๓๙๖) คณะกลางก็ยังขึ้นในพระอัฐิกรม-สมเด็จพระปรमानุชิตชิโนรส มีพระภูวานุกรมพระอัฐิบังคับบัญชาว่ากล่าวมา จนถึงรัชกาลที่ ๕

ได้ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าฤกษ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นกรมหมื่นบวรรังษี-สุริยพันธุ์ พ.ศ. ๒๓๙๔ ตำแหน่งอนุนายก รองแต่ สมเด็จพระปรमानุชิตชิโนรส เป็นใหญ่ในคณะธรรมยุติกาสังฆ์เพิ่มสถาปนาขึ้นในรัชกาลที่ ๓ แม้ได้โปรดให้ เป็นใหญ่ในคณะธรรมยุติกามาแต่แรก ก็ยังคงขึ้นอยู่ในคณะกลาง ไม่ได้แยกออกเป็น คณะหนึ่งต่างหาก ตลอดรัชกาลที่ ๔

สมัยรัชกาลที่ ๕

ยุคที่ ๑ แต่ พ.ศ. ๒๔๑๑

ทรงสถาปนา กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์พระบรมราชอุปัธยาจารย์ ขึ้นเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เทียบที่มหาสังฆปริณายก เพราะไม่ได้ทรงตั้งสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

การคณะสงฆ์คงเป็นอย่างเดิม คือมีคณะใหญ่ ๔ ได้แก่

๑. คณะเหนือ
๒. คณะใต้
๓. คณะกลาง
๔. คณะอรัญวาสี

ยุคที่ ๒ แต่ พ.ศ. ๒๔๒๔

ทรงสถาปนา พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามยุษยนาคมาณฑป เป็น กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสโปรดให้มีสมณศักดิ์ เป็น เจ้าคณะรองคณะธรรมยุติกาสังฆ์ มีสมณศักดิ์

ตำแหน่งนี้ขึ้นเป็นครั้งแรกซึ่งเข้าใจว่า ยกคณะธรรมยุติกาศึกษาขึ้นเป็นคณะใหญ่เป็นครั้งแรก โดยมีกรมพระปวเรศวริยาาลงกรณ์ทรงเป็นเจ้าของคณะใหญ่ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นเจ้าของรอง จึงมีคณะใหญ่ เป็น ๕ คือ

๑. คณะเหนือ
๒. คณะใต้
๓. คณะกลาง
๔. คณะอรัญวาสี
๕. คณะธรรมยุติกาศึกษา

พ.ศ. ๒๔๓๔ โปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตตมาภิเษก กรมพระยาปวเรศวริยาาลงกรณ์เป็น กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาาลงกรณ์ ทรงสมณศักดิ์ เป็น มหาสังฆปริณายกทั่วพระราชอาณาจักร เหมือนกรมสมเด็จพระปรมาณุกิตติโนรส และโปรดให้เลื่อนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(สา) วัดราชประดิษฐ์ ซึ่งเป็นพระบรมราชากรมวาจาจารย์ขึ้นเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือเหมือนอย่างสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อู่) ครั้นกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาาลงกรณ์สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๔๓๔ แล้ว จึงทรงสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ และโปรดให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกาศึกษา ทรงเป็นฐานานุกรมศักดิ์อย่างอนุปริณายกเหมือนกับที่ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาาลงกรณ์ ได้โดยทรงมาแต่ก่อน

โปรดให้จัดระเบียบคณะสงฆ์คราวหนึ่งคือ ให้แยกคณะกลางซึ่งขึ้นพระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมาณุกิตติโนรสออกมาเป็นคณะหนึ่งต่างหากให้ หม่อมเจ้าสมเด็จพะพุทธาจารย์ (ทัต) วัดพระเชตุพนเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะกลางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗

ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสและคณะสงฆ์ธรรมยุติกาศึกษา ตั้งมหาหมากฎราชวิทยาลัยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

ได้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘

ยุคที่ ๓ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕

โปรดให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

มีรูปการปกครองดังนี้ :-

๑. พระมหาเถระที่ทรงปรึษาในการพระศาสนาและการปกครอง บำรุง
สังฆมณฑลทั่วไป ได้แก่สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะ
เหนือ ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะ-
กลาง ๑ และพระราชาคณะเจ้าคณะรอง คณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติกา คณะ
กลาง ทั้ง ๔ ตำแหน่งนั้น ข้อภาระธุระในพระศาสนา หรือในสังฆมณฑล ซึ่งได้โปรดให้
พระมหาเถระทั้งนี้ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคม ตั้งแต่ ๕ พระองค์ขึ้นไปคำตัดสิน
ของมหาเถรสมาคมนั้นให้เป็นสิทธิขาดผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้

๒. เจ้าคณะมณฑล

๓. เจ้าคณะเมือง

๔. เจ้าคณะแขวง เฉพาะในจังหวัดกรุงเทพ ฯ มีพระราชาคณะเป็นผู้ กำกับ
คณะแขวงลระรูป

๕. เจ้าอาวาส

พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์ กิจและสิทธิเฉพาะในนิกายนั้น ๆ ซึ่ง
เจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้นได้เคยมีอำนาจว่ากล่าวบังคับมาแต่ก่อนประการใด
ก็ให้คงเป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกาย ทั้งปวง
ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

ข้อยกเว้นนี้ หมายถึงเอาคณะธรรมยุติกา ที่เคยได้พระบรมราชานุญาต ให้
ปกครองกันตามลำพังและวัดในกรุงอันยังแยกขึ้นก้ำก๋ายในคณะนั้น ๆ การปกครอง
สามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวงนั้น เช่นหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสเป็นตัวอย่าง

ในเวลาทรงตั้งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ.
๒๔๔๕) เจ้าคณะใหญ่ และเจ้าคณะรองมีรายพระนามและนามดังนี้

คณะเหนือ

เจ้าคณะใหญ่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(แสง) วัดราชบูรณะ

เจ้าคณะรอง พระพิมลธรรม (ยัง) วัดโสมนัสวิหาร

คณะใต้

เจ้าคณะใหญ่ สมเด็จพระวันรัต (ติส) วัดมหาธาตุ

เจ้าคณะรอง พระธรรมวโรดม (จ่าย) วัดเบญจมบพิตร

คณะกลาง

เจ้าคณะใหญ่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฤทธิ) วัดอรุณราชวราราม

เจ้าคณะรอง พระพรหมมุนี (เขียว) วัดราชาธิวาส

คณะธรรมยุต

เจ้าคณะใหญ่ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

เจ้าคณะรอง พระสาสนโสภณ (อ่อน) วัดราชประดิษฐ

คณะอรัญวาสี

เมื่อทรงยกสมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะอรัญวาสี เป็นเจ้าคณะ

ใหญ่แห่งคณะกลาง ตำแหน่งเจ้าคณะอรัญวาสี ก็เป็นอันไม่ได้ออก

ชื่อต่างหาก

ก่อนแต่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการบ้าง ออกกฎหมายพระสงฆ์บ้างอุดหนุนพระพุทธบัญญัติ ให้ผู้ระเมิด ต้องโทษทางบ้านเมืองอีกส่วนหนึ่งด้วย และต้องทรงตั้งคฤหัสถ์ให้มีหน้าที่ปกครองสงฆ์ ทั้งชำระอธิกรณ์ ทั้งตั้งพระอุปัชฌายะ ทั้งถอดถอนมิชุนนางเจ้าหน้าที่ชำระอธิกรณ์ มีชื่อว่าขุนวินิจฉัยชาญคดี ขุนเมธาวินิจฉัย (กฎหมายพระสงฆ์ รัชกาลที่ ๓ เป็นต้น) ส่วนใหญ่รวมอยู่ในกองสังฆการี กรมธรรมการ ซึ่งต่อมาเป็นกระทรวงในรัชกาลที่ ๕ เจ้ากระทรวงปฏิบัติหน้าที่อย่างเจ้าคณะใหญ่โดยพฤตินัย พระเจ้าคณะตามทำเนียบสมณศักดิ์อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพนับถือ และปกครองกันภายใน ตลอดถึงเจ้าคณะใหญ่ มิได้ปฏิบัติ

หน้าที่ปกครองเป็นต้นดังกล่าวในส่วนกลางเอง

ต่อเมื่อประเทศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ นี้ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) จึงทรงเริ่มปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมเป็นอันเริ่มสมัยพระ ปกครองพระโดยตรง

พ.ศ. ๒๔๔๙ โปรดให้เลื่อนกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นกรมหลวงวชิรญาณวโรรส

สมัยรัชกาลที่ ๖

ยุคที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓

โปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตตมาภิเษก ทรงเลื่อนพระเกียรติยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมราชอุปัชฌาจารย์ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเลื่อนสถาปนาพระสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก (สมเด็จพระสังฆราช) ท้าวพระราชอาณาเขต พ.ศ. ๒๔๕๓

อนึ่ง โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป การปกครองคณะสงฆ์ยังคงใช้ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ นั้น แต่เป็นอันงดใช้อำนาจจากมหาเถรสมาคม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ยังคงทรงเรียกประชุมและบัญชากิจการอันจะพึงทำเป็นการสงฆ์ในที่ประชุมนั้น

รูปการปกครองจึงเป็นดังนี้

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ในที่ประชุมมหาเถร - สมาคมโดยปกติ หรือในที่ประชุมพิเศษ หรือโดยพระองค์เอง ยกตัวอย่าง ทรงวินิจฉัย อธิกรณ์ในยุคนี้จึงใช้ว่า พระมหาสมณวินิจฉัย ไม่ใช่ว่า มหาเถรสมาคมวินิจฉัย

๒. เจ้าคณะมณฑล

๓. เจ้าคณะเมือง หรือจังหวัด

๔. เจ้าคณะแขวง

๕. เจ้าอาวาส

ยุคที่ ๒ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ ๒ สิงหาคม ๒๔๖๔

โปรดสถาปนา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ (สมณศักดิ์เสมอ สมเด็จพระพุฒาจารย์) เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ๒๐ สิงหาคม ๒๔๖๔

การปกครองคณะสงฆ์ กลับมาใช้อำนาจจากมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มีรูปปกครองดังนี้ :-

๑. มหาเถรสมาคม
๒. เจ้าคณะมณฑล
๓. เจ้าคณะเมือง หรือจังหวัด
๔. เจ้าคณะแขวง
๕. เจ้าอาวาส

โปรดสถาปนาเลื่อนกรม สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พ.ศ. ๒๔๖๔

สมัยรัชกาลที่ ๗

การปกครองคณะสงฆ์คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

สมัยรัชกาลที่ ๘

ยุคที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗

การปกครองคณะสงฆ์คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์

โปรดให้สถาปนาสมเด็จพระวันรัต (แพ ตีสทเว) วัดสุทัศน์เทพวรารามขึ้น
เป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๒

ยุคที่ ๒ แต่ พ.ศ. ๒๔๘๔

ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดการปกครอง คณะสงฆ์
พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดการปกครองคณะสงฆ์แบบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ดังนี้ :-

๑. สมเด็จพระสังฆราช
ทรงบัญญัติสังฆาณัติ โดยคำแนะนำของ
๒. สังฆสภา
ทรงบริหารการคณะสงฆ์ทาง
๓. คณะสงฆมนตรี
ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทาง
๔. คณะวินัยธร

สังฆสภาประกอบด้วยสมาชิกไม่เกิน ๔๕ รูป ที่เป็น ๑.พระเถระชั้นธรรม
ขึ้นไป ๒.พระคณาจารย์เอก ๓.พระเปรียญเอก

คณะสงฆมนตรี ประกอบด้วยสังฆนายกคนหนึ่ง และสงฆมนตรีไม่เกิน ๙ รูป
จัดระเบียบการบริหารคณะสงฆ์

ก. ส่วนกลาง ๔ องค์การ

(๑) องค์การปกครอง

(๒) องค์การศึกษา

(๓) องค์การเผยแผ่

(๔) องค์การสาธารณูปการ

องค์การหนึ่ง มีสงฆมนตรีว่าการรูปหนึ่ง จะมีสงฆมนตรีช่วยว่าการก็ได้

ข. ส่วนภูมิภาค ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในสังฆาณัติ และมีเจ้าคณะตรวจ

การในภาคต่าง ๆ ตามที่กำหนดในสัญญาบัตร

จึงมีเจ้าคณะเป็นลำดับลงไปจนถึงเจ้าอาวาส นับต่อจากคณะสังฆมนตรี ดังนี้ :-

- (๕) เจ้าคณะตรวจการภาค
- (๖) เจ้าคณะจังหวัด
- (๗) เจ้าคณะอำเภอ
- (๘) เจ้าคณะตำบล
- (๙) เจ้าอาวาส

ส่วนคณะวินัยธร เป็นไปตามสัญญาบัตร (ซึ่งแบ่งเป็นคณะวินัยธรชั้นต้น ชั้นอุท-
 ธรณ์ และชั้นฎีกา)

ตามระบอบนี้ มีพระสงฆ์ปริณายก ๔ รูป คือ

๑. สมเด็จพระสังฆราช
๒. ประธานสังฆสภา
๓. สังฆนายก
๔. ประธานคณะวินัยธรชั้นฎีกา

ระเบียบ บริหารตามที่กำหนดไว้ในส่วนภูมิภาค มีคณะกรรมการสงฆ์จังหวัด
 คณะกรรมการสงฆ์อำเภอ (เทียบกับกรรมการจังหวัด กรรมการอำเภอ) มีคณะ วินัยธร
 ชั้นฎีกา ๑ คณะ อุทธรณ์ ๑ คณะ ส่วนคณะวินัยธรจังหวัด มีทุกจังหวัด

มีวัตถุประสงค์อีกข้อหนึ่ง คือ เพื่อรวมนิกายสงฆ์ (มหานิกาย - ธรรมยุต) -
 ตามแถลงการณ์เรื่องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ด้วยวิธี

ก. โดยตรง คือ บังคับรวมตามบทเฉพาะกาลว่า ภายหลังทำสังคายนาแต่
 อย่างช้าไม่เกินแปดปี

ข. โดยอ้อม คือโดยสังฆสภา ซึ่งตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ สมาชิกฝ่าย
 มหานิกายมีมากกว่า จึงออกสัญญาบัตรบังคับทางการปกครองให้ร่วมกัน เลิกล้ม อำนาจ
 การปกครองของฝ่ายธรรมยุตเองที่ได้มีมาแต่เดิม ดังที่มีบัญญัติไว้ในมาตรา ๓ แห่ง
 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

ผลของการปฏิบัติ คือ ฝ่ายธรรมยุติเป็นฝ่ายค้านในสังฆสภา เรื่อยมาตั้งแต่
ต้นต่อการออกสังฆาณัติ บังคับรวมทางการปกครอง (ทั้งทางบริหารรวมถึงการ ตั้ง
อุปัชฌาย ทั้งทางคณะวินัยธร) แต่ไม่สำเร็จทุกคราวเพราะถือว่าออกมาขัดพระธรรม
วินัย จึงผิดมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๘๔ นั้น คณะธรรมยุติคง นับถือ
ปฏิบัติอยู่ในปกครองของเจ้าคณะใหญ่ ธรรมยุติที่มีมาแต่เดิม

ได้มีการตั้งกรรมการสังคายนา ขึ้นคณะหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ เพื่อดำเนิน
การตามมาตรา ๖๐ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็เพื่อดำเนินการปรับปรุงรวม ๒ นิกาย ให้
เป็นอันเดียวกัน ตามวัตถุประสงค์ของ พ.ร.บ. คณะสงฆ์นั้น ปราบกฏว่ากรรมการ แต่
ละนิกายได้มีความเห็นขัดแย้งกันเป็นอย่างมาก ไม่อาจตกลงกันได้ ยิ่งประชุมก็ยิ่ง ทวี
ความรุนแรงราวราน จนถึงต่างเกิดความเบื่อหน่ายต้องหยุดเลิกกันไป

อนึ่ง เมื่อได้มีสังฆสภาขึ้นแล้ว ในขั้นแรกได้มีสมาชิกไปเข้าประชุม ทั้ง ๒
นิกายโดยมากแต่ปรากฏว่าการประชุมเป็นไปในทางไม่สงบมากขึ้น ผู้น้อยโต้เถียง จะ
เอาชนะผู้ใหญ่ และการโต้เถียงกันระหว่างนิกายทวีความรุนแรงราวรานยิ่งขึ้นจนต่อมา
พระผู้หนักในพระธรรมวินัยทั้ง ๒ นิกาย เบื่อหน่ายและไม่ปรารถนาไปประชุมเพื่อ โต้
เถียงวิวาทกันเอง จึงมีสมาชิกเข้าประชุมเป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ไม่
เข้าประชุมเป็นส่วนมาก สังฆาณัติ โดยมากจึงเป็นไปตามความคิดเห็นของสมาชิก ผู้
น้อยหมู่หนึ่ง ซึ่งโดยมากเป็นชั้นศิษย์ และอยู่ในปกครอง

สมเด็จพระสังฆราช (แพ) สิ้นพระชนม์ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ ประกาศ
สถาปนาสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหารขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราช
๓๑ มกราคม ๒๔๘๘

สมัยรัชกาลปัจจุบัน

ยุคที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔

ก. ยังคงใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ความขัดข้องที่เริ่มเกิดขึ้นแต่แรกใช้เรื่อยมามากขึ้น พระเถระในคณะธรรมยุต (ทุกรูปที่เป็นสมาชิกสังฆสภา) ได้ถวายหนังสือร้องเรียนสมเด็จพระสังฆราช เพื่อทรงเสนอต่อไปยังรัฐบาล มีใจความว่า จำเดิมแต่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ มาจนถึงเวลาถวายหนังสือนั้น (๕ ก.ค. ๒๔๙๐) ย่างเข้า ๗ ปี ผู้ยื่นหนังสือทั้งหลายซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ ได้สังเกตการปฏิบัติตาม พ.ร.บ. นี้ ปรากฏว่ามีผลเสียหายแก่การพระศาสนาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เสียหลักการปกครองตามพระธรรมวินัย เสียเวลา เสียแรงงาน ทั้งเพิ่มความสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ เพราะมีข้อผิดพลาดบกพร่องหลายประการ มีอาทิคือ ๑. ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ๒. ขัดกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งให้เสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา ๓. ไม่มีผลตามบัญญัติไว้ในกฎหมาย ๔. ไม่เป็นไปตามคลองธรรม ๕. มีความบกพร่องของตัวบท ๖. ขัดกับวิธีการปกครองคณะสงฆ์

ข. การประชุมสังฆสภาต้องหยุดชงักลงด้วยเหตุที่สมาชิกมาประชุมไม่ครบองค์บ้าง ไม่มีงานที่จะทำบ้าง เพราะในพระราชบัญญัติกำหนดให้บัญญัติสังฆาณัติได้ใน ๒ กรณีคือ (๑) กำหนดวิธีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย (๒) กิจการที่มีบทกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังฆาณัติ ฉะนั้น เมื่อการทำสังคายนาไม่อาจดำเนินไปได้ ข้อ(๑)ก็ไม่อาจทำ ทุกฝ่ายต่างมีวิธีปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของตนอยู่อย่างสมบูรณ์แล้ว และเมื่อบัญญัติสังฆาณัติครบตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายแล้ว ก็ไม่มีสังฆาณัติที่จะต้องบัญญัติขึ้นอีก เว้นไว้แต่จะแก้ไขบ้างเท่านั้น

ค. เหตุการณ์ขัดแย้งแตกร้างในคณะสงฆ์ได้มีมากขึ้นจนถึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเรียกประชุมพระเถระทั้งสองนิกาย มาประชุมหารือทำความเข้าใจกันที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๙๔ พระเถระทั้งสองฝ่ายได้ประชุมทำความเข้าใจกัน ๓ ข้อ ดังนี้

(๑) การปกครองส่วนกลาง คณะสังฆมนตรีการบริหารร่วมกันแต่การปกครองบังคับบัญชาให้เป็นไปตามนิกาย

(๒) การปกครองส่วนภูมิภาค ให้แยกตามนิกาย

(๓) ส่วนระเบียบปลีกย่อยอื่น ๆ จะได้ปรึกษากายหลัง

รัฐบาลและคณะสังฆมนตรีได้มีมติรับรองข้อตกลง (มติคณะรัฐมนตรีครั้งที่ ๑๑/๒๔๔๔ ๒๑ กันยายน ๒๔๔๔)

ตามข้อตกลงนี้ องค์การหนึ่ง ๆ สังฆมนตรี ๒ รูป ต่างสั่งการตามนิกาย เจ้าคณะส่วนภูมิภาคทุกตำแหน่ง และคณะวินัยธรต่างก็แยกกัน

เป็นอันว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๔๔ ไม่อาจใช้ปฏิบัติให้เป็นไปตามความมุ่งหมายได้ ทั้งไม่เหมาะต่อหลักการปกครองคณะสงฆ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งต้องการให้เคารพเชื่อฟังพระเถระผู้เป็นสังฆบิดร สังฆปริณายก และเป็นธรรมาธิปไตย กิจการที่โปรดให้สงฆ์เป็นใหญ่ตามพระวินัยก็ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ ภิกษุผู้เข้าประชุมค้ำขึ้นแต่เพียงรูปเดียวก็ใช้ไม่ได้ และภิกษุทุกรูปผู้เข้าประชุมเป็นสมานสังวสกะกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงพระผนวช ๒๒ ตุลาคม ๒๔๔๔ ทรงลาพระผนวช ๔ พฤศจิกายน ๒๔๔๔

ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ สุจิตโต) ขึ้นทรงกรมเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๔๔

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สิ้นพระชนม์ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ สร้างเมรุหลวงถาวรขึ้นที่สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส การพระศพจึงรอนจนเมรุเสร็จ และได้รับพระราชทานเพลิง ๒๖ เมษายน ๒๕๐๓

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสถาปนา สมเด็จพระวันรัต (กิตติโสภโณ ปลต) วัดเบญจมบพิตร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๓

สังฆนายกตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔

๑. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) วัดพระศรีมหาธาตุ และวัดบรมนิ
वास พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๘๘
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญานวโร เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาส
พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๔๙๔
๓. พระสาสนโสภณ (อุฎฺฐายี จวน) วัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๔๙๔ (ระยะสั้น)
๔. สมเด็จพระวันรัต (กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร
พ.ศ. ๒๔๙๔ - ๒๕๐๓ (ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช
พ.ศ. ๒๕๐๓)
๕. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อุฎฺฐายี จวน) วัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๐๕ (ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช
พ.ศ. ๒๕๐๘)

ยุคที่ ๒ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕

ตั้งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๕ ยกเลิก
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ๓๑ ธันวาคม
๒๕๐๕)

เหตุผลในการประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ (ของรัฐบาลประกอบร่างกฎหมาย)
คือ โดยที่การจัดดำเนินการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจ ดำเนิน
การด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลย์แห่งอำนาจ เช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน
(ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔) และโดยระบบที่ว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนิน
กิจการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปริ-

นายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทางมหาเถรสมาคม ตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา

การบริหารคณะสงฆ์ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ และตามกฎหมายมหาเถรสมาคมที่ออกตามกฎหมายคณะสงฆ์นี้ ประกอบด้วย

๑. สมเด็จพระสังฆราช ทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชา โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

๒. มหาเถรสมาคมประกอบด้วย

๒.๑ สมเด็จพระสังฆราช ประธานโดยตำแหน่ง

๒.๒ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูป กรรมการ ฯ โดยตำแหน่ง

๒.๓ พระราชาคณะมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๔ รูป ไม่เกิน ๘ รูปเป็นกรรมการ โดยสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง

มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยเพื่อการนี้ ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกบังคับวางระเบียบหรือออกคำสั่ง โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้

๓. คณะใหญ่ทั้ง ๕ และเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๕ คือ

๓.๑ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง (ในเขตภาค ๑, ๒, ๓, ๑๓, ๑๔, ๑๕)

๓.๒ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ (ในเขตภาค ๔, ๕, ๖, ๗)

๓.๓ เจ้าคณะหนตะวันออก (ในเขตภาค ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒)

๓.๔ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ (ในเขตภาค ๑๖, ๑๗, ๑๘)

๓.๕ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต (เขตปกครองธรรมยุตทุกภาค)

เจ้าคณะใหญ่หนทั้ง ๔ ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์มหานิกาย

เจ้าคณะคณะธรรมยุตเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุต เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ที่บัญญัติให้มีเจ้าคณะสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย ปกครองบังคับบัญชา

วัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ ทุกส่วนทุกชั้น และเพื่อแบ่งเบาภาระของมหาเถรสมาคม คณะใหญ่ทั้ง ๕ นี้ นับเข้าในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เนื่อง

ด้วยมหาเถรสมาคม (ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๖
ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์)

๔. ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย
 - ๔.๑ ภาค เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
 - ๔.๒ จังหวัด เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
 - ๔.๓ อำเภอ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
 - ๔.๔ ตำบล เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล
๕. วัด เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

กรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรก (๒๕๐๖)

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาโณทโย อยู่) วัดสระเกศ
ผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช
๒. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อธุลธายี จวน) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๓. สมเด็จพระวันรัต (ปยุตฺตสิริ ปุ่น) วัดพระเชตุพน
๔. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (वासโน वासन) วัดราชบพิธ
๕. พระธรรมปัญญาบดี (ฐิติญาโณ วน) วัดอรุณราชวราราม
๖. พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน เจริญ) วัดบวรนิเวศวิหาร
๗. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (อินฺทโชโต สาสี) วัดอนงคาราม

เปิดประชุมครั้งแรก ณ พระอุโบสถวัดสระเกศ วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๐๖
เวลา ๑๔.๔๕ น.

กรรมการมหาเถรสมาคมชุดปัจจุบัน (๒๕๒๑)

๑. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (वासโน वासन)
วัดราชบพิธ

๒. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ) วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ปยุตฺตโก ธีร์) วัดจักรวรรดิราชาวาส
๔. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุติญฺโธโร ฟั้น) วัดสามพระยา
๕. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ธมฺมสาโร วิน) วัดราชผาติการาม
๖. สมเด็จพระวันรัต (ฐิตธมฺโม จับ) วัดโสมนัสวิหาร
๗. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (จนฺทสิริ เสงี่ยม) วัดสุทัศนเทพวราราม
๘. พระธรรมวโรดม (เขมจารี สนิท) วัดปทุมคงคา
๙. พระวิสุทธาธิบดี (ฐิตวิโร ไสว) วัดไตรมิตรวิทยาราม
๑๐. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินฺตากรุ ทองเจือ) วัดราชบพิธ
๑๑. พระพุทธธีวงมฺณี (สุวฑฺฒนโชโต สุวรรณ) วัดเบญจมบพิตร
๑๒. พระพรหมคุณาภรณ์ (อุปเสโน เกี้ยว) วัดสระเกศ
๑๓. พระพรหมมุนี (จนฺทปชฺโชโต สนั่น) วัดนรนาถสุนทริการาม
๑๔. พระธรรมบัณฑิต (ถาวโร มานิต) วัดสัมพันธวงศ์

การปฏิบัติตามกฎหมายนี้และกฎหมายมหาเถรสมาคม เป็นต้น ที่ออกตามกฎหมายนี้ ยังให้เกิดสันติสุข และความสามัคคีในคณะสงฆ์เป็นอย่างดี ไม่มีความกระทบกระทั่งบาดหมางในระหว่างนิกาย ต่างร่วมกันปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเรียบร้อยดีงาม เป็นต้น และนอกจากที่ระบุไว้ในกฎหมาย มหาเถรสมาคมยังได้ตรากฎกระจายอำนาจไปยังเจ้าคณะตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าอาวาส มหาเถรสมาคมเองมีอำนาจหน้าที่ เมื่อประชุมกันตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายและกฎหมายมหาเถรสมาคม บุคคลคือพระเถระแต่ละรูป ผู้เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม หากมีอำนาจหน้าที่อย่างไรไม่ สมเด็จพระสังฆราชก็ทรงบัญชาการ คณะสงฆ์ได้ตามกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคมเท่านั้น จึงใช้อำนาจได้อย่างจำกัด ฉะนั้น มหาเถรสมาคมจึงเท่าสงฆ์นั้นเอง ทั้งในสังฆมณฑลแห่งพระพุทธศาสนา มีพระวินัยกับทั้งพระธรรม เป็นกฎหมายปกครองอยู่อย่างสมบูรณ์แล้ว กฎหมายที่ทางบ้านเมืองออกมาก็เพื่อช่วยอุปถัมภ์พระสังฆเถระให้สามารถปกครองคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจทางบ้านเมืองเข้าช่วยเพื่อรักษาพระศาสนา คือ พระธรรมวินัยนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อต้องการรักษาพระศาสนา คือ พระธรรมวินัย มิใช่เพื่อทำลายพระศาสนา ก็ควรร่วมกันสนับสนุน

สนุนกฏหมายคณะสงฆ์ที่มีรูปลักษณะการปกครองแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ นี้.

จะอ้างบาสิพุทธภาษิตจากพระไตรปิฎกมาแสดงหลักลักษณะการปกครองคณะสงฆ์แต่เพียงบางแห่ง ดังต่อไปนี้

๑. พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์เอง ไม่ทรงสละให้แก่ใคร แม้แก่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ดังที่ตรัสไว้ในวินัยปิฎก จุลลวรรค (๗/๑๗๒) ว่า "สาริปุตฺตโมคฺคัลลานํปิ โข อหํ ภิกฺขุ สงฺฆํ น นิสฺสชฺชเชยฺยํ เราไม่พึงสละภิกษุสงฆ์ แม้แก่สาริปุตฺร และโมคคัลลาน"

๒. แต่พระสาริปุตฺรเถระและพระโมคคัลลาเถระ ก็ได้ช่วยพระองค์ปกครองคณะสงฆ์ ไม่โปรดให้พระมหาเถระไม่เอาธุระ ดังที่ตรัสไว้ใน จาตุมสูตร (๑๓/๑๕๗) ว่า "อหํ วา ทิ ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีหเรยฺย สาริปุตฺตโมคฺคัลลانا วา (๑๓/๑๕๗) เรานี้แหละพึงบริหารภิกษุสงฆ์ หรือสาริปุตฺรโมคคัลลาน (พึงบริหารคณะสงฆ์)"

๓. พระพุทธเจ้าทรงปกครองโดยธรรมาธิปไตย ดังที่ตรัสไว้ใน อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่า "ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺมญฺเญว นิสฺสายธมฺมํ สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุทฺโรนฺโต ธมฺมํ อปฺจายมาโน ธมฺมทฺธโช ธมฺมเกตุ ธมฺมาธิปไตยโย ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคฺคฺติ สงฺวิทฺหติ ภิกฺขุสฺ (๒๒/๑๖๕) ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะตั้งอยู่ในธรรม ราชาแห่งธรรม อาศัยธรรม สักการะธรรม ทำธรรมให้เป็นที่เคารพ นอบน้อมในธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นเครื่องนำ เป็นธรรมาธิปไตย คือมีธรรมเป็นใหญ่ จัดรักษาป้องกันคุ้มครองอันประกอบด้วยธรรม ในภิกษุทั้งหลาย"

๔. โปรดให้พระเถระเป็นพระสังฆบิดร พระสังฆปริณายก ให้ภิกษุทั้งหลายเคารพเชื่อฟัง เพราะจะเป็นไปเพื่อความเจริญไม่เสื่อม ดังที่ตรัสไว้ใน อปรินิยธัมมสูตรว่า "เย เต ภิกฺขุ เถรา รตฺตญฺญ จิรปฺพุทฺธิตา สงฺฆปิตโร สงฺฆปริณายกา เต สกฺวาริสฺสนฺติ ครุทฺริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปุเชสฺสนฺติ เตสญฺจ โสตพฺพ มณฺญิสฺสนฺติ (๒๓/๒๑) ภิกษุเหล่านั้นใดเป็นเถระ รัตตริ (ผ่านกาลเวลายาวนาน) บวชนาน เป็นสังฆบิดรสังฆปริณายก ภิกษุทั้งหลายจักสักการะเคารพนับถือบูชาภิกษุเถระเหล่านั้น มักสำคัญถ้อยคำของภิกษุผู้เถระเหล่านั้น ว่าฟัง (เชื่อ) ฟัง"

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน่วยงานบรรณวิศเวศวิทยา กรุงเทพมหานคร ฯ
นายเฉลียว โทธิเกษม ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. 2817790 ๖/๑๐/๒๕๒๑

